

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н
Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут харчових технологій, готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу
Форма навчання денна
(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

_____ Г. П. Скляр
(підпис, ініціали та прізвище)
« ____ » _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

*на тему: «Інфраструктурне забезпечення розвитку туризму
у Хмельницькій області»*

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Шило Дмитро Юрійович
(прізвище, ім.'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник д. е. н., проф. Скляр Георгій Павлович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім.'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2020

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження туристичної інфраструктури .	5
1.1 Сутнісна характеристика туристичної інфраструктури	5
1.2 Функціональні складові туристичної інфраструктури України	16
1.3 Нормативно-правові засади та державне регулювання туристичної діяльності в Україні	31
Розділ 2. Аналіз сучасного стану розвитку туристичної інфраструктури у Хмельницькій області	42
2.1 Оцінка розвитку готельного господарства в регіоні	42
2.2 Сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів в Хмельницькій області	51
2.3 Оцінка розвитку туризму в регіоні	60
Висновки та пропозиції.....	74
Список використаних джерел.....	76

ВСТУП

У сучасній світовій економіці туризм грає все більш значну роль. Туризм сприяє демократизації суспільства, підвищенню культурного рівня людей, поліпшенню здоров'я населення, вносить свій внесок у соціально-економічний розвиток регіонів і країни в цілому. Він сприяє надходженню фінансових ресурсів, зростанню попиту на товари і послуги, зокрема, на вироби місцевої промисловості. Розвиток туризму у регіонах дозволяє збільшити доходи регіональних і місцевих бюджетів, що призводить до підвищення рівня життя населення. Збільшення об'єктів туризму, оновлення готельного господарства позитивно впливає на стан кон'юнктури у будівництві та інфраструктурі, дозволяє вирішити проблеми зайнятості та екології у регіоні.

Питання дослідження інфраструктурного забезпечення туризму в Україні висвітлювали у своїх працях такі науковці, як Баженова С. Е., Бартошук О. В., Буторіна В. Б., Долгопола Г. Є., Ковтуник І. І., Корнева Д. А., Корнева Д. А., Любіцева О. О., Новикова В. І., Смирнов І. Г. та інші. Однак багато питань залишаються відкритими, дискусійними та потребують постійної уваги, зокрема дослідження напрямів інфраструктурного забезпечення розвитку туризму в регіонах України, що і обумовило актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів, щодо інфраструктурного забезпечення розвитку туризму у Хмельницькій області.

Досягнення та реалізація поставленої у роботі мети потребує вирішення таких завдань:

- з'ясувати сутнісну характеристику туристичної інфраструктури;
- дослідити функціональні складові туристичної інфраструктури України;
- охарактеризувати нормативно-правові засади та державне

регулювання туристичної діяльності в Україні;

- здійснити оцінку розвитку готельного господарства в регіоні;
- дослідити сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів в Хмельницькій області;
- здійснити оцінку розвитку туризму в регіоні.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процеси інфраструктурного забезпечення розвитку туризму.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження інфраструктурного забезпечення розвитку туризму України, зокрема у Хмельницькій області.

У роботі використано такі наукові методи дослідження: морфологічного аналізу, системного аналізу, критичного аналізу, табличний, порівняння та узагальнення.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи склали Закони України, Кодекси України, Постанови Уряду, Кабінету міністрів України й інші правові акти, інформація Державного комітету статистики України, наукові статті, монографії, а також матеріали мережі Інтернет.

Галуззю застосування результатів дослідження є практична діяльність підприємств туристичної сфери України. Запропоновані у роботі рекомендації створюють основу для розвитку туристичної інфраструктури України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

1.1 Сутнісна характеристика туристичної інфраструктури

Слово «інфраструктура» має латинське походження і складається з двох елементів *infra* – «під, нижче» та *structura* – «будова, структура». Найчастіше під інфраструктурою розуміють складові елементи загального устрою економічного чи політичного життя, які мають підпорядкований, допоміжний характер і забезпечують нормальну життєдіяльність економічної чи політичної системи в цілому.

Туристична індустрія не може успішно розвиватися без відповідної туристичної інфраструктури, яка забезпечує матеріально-технічну складову туризму і відіграє важливу роль у задоволенні потреб туристів. Варто відмітити, що туристична інфраструктура є одним з головних чинників ефективного використання рекреаційних ресурсів в межах туристичних об'єктів. Для того, щоб туристичні дестинації відповідали запитам туристів, необхідно чимало коштів інвестувати саме в туристичну інфраструктуру. У цьому відношенні кожна країна повинна заохочувати максимальне використання наявного туристичного потенціалу, привабливість яких може залучити значну кількість туристів. Зі збільшенням числа туристів, туристичні напрямки стають більш конкурентоспроможними і більш привабливими для інвестицій у розвиток інфраструктури туризму.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, пов'язаних з розвитком туристичної інфраструктури (ТІ), на сьогодні не існує єдиного прийнятного для науковців та практиків туристичної галузі її визначення. Науковий пошук в цій сфері визначається багатогранністю підходів та авторських позицій щодо трактування її сутності.

У Законі України «Про внесення змін і доповнень до Закону України

«Про туризм» туристичну інфраструктуру тут визначають, як сукупність певних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів [47]. Отже, це різного призначення споруди, транспортні шляхи, засоби комунікації, які беруть участь у наданні туристичних послуг.

В Енциклопедичному словнику-довіднику з туризму подано таке тлумачення туристської інфраструктури – «сукупність додаткових галузей і закладів, котрі організовують та обслуговують індустрію туризму та туристську діяльність в цілому» [30, с. 132]. На нашу думку, дане тлумачення повністю не розкриває його сутності.

Доволі ґрунтовними є визначення туристичної інфраструктури І. М. Школою. Автор зазначає, що туристична інфраструктура – це сукупність штучно створених рекреаційних закладів (санаторії, профілакторії, бази відпочинку, готелі, мотелі, хостели, садиби, заклади ресторанного обслуговування, торгово-розважальні центри тощо) і супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного фінансування (автомобільні та залізничні сполучення, пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи тощо) [69, с. 154].

Всесвітня туристська організація до складу інфраструктури туризму відносить: засоби розміщення (готелі, мотелі, хостели, пансіонати, кемпінги тощо); транспортний зв'язок і послуги; об'єкти надання туристської інформації; заклади харчування (ресторани, кафе, бари тощо); заклади культури та розваг; об'єкти фінансових послуг.

У своїх роботах Д. А. Корнева представляє туристичну інфраструктуру як сукупність матеріально-речових об'єктів, діяльність яких спрямована на втілення туристичних потреб туристів. До туристичної інфраструктури автор включає матеріально-технічну базу функціонально-господарських структур, які входять до складу ТРС різного порядку. Певні дослідники до ТІ відносять

також і туристичні об'єкти природного та антропогенного походження, історико-культурні пам'ятки тощо. Саме туристичні ресурси туристичної інфраструктури займають особливе місце у розвитку всієї туристичної галузі. До ресурсів туристичної інфраструктури відносять сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, що мають комфортні властивості та придатні для створення туристичного продукту. Як правило, їх наявність визначає формування туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні [33, с. 105].

Як зазначають у своїх працях Г. Є. Долгопола та Я. С. Корабельнікова, інфраструктуру у туристичній галузі складають будинки та споруди, транспортне сполучення, заклади культури та мистецтва, а також інші супутні об'єкти, що беруть участь в наданні туристичних послуг. Дане визначення цілком відповідає чинному законодавству України. Автори вказують, що ТІ має свою структуру, як і кожна система, та потребує постійного розвитку та модернізації. Науковці виділяють дві групи ТІ: основну (виробничу) – заклади розміщення, харчування, транспорт; супутню – заклади культури, торгово-розважальні, спортивні заклади та інші [18].

У своїй роботі І. М. Мініч розглядає туристичну інфраструктуру з точки зору соціології та пропонує визначення – соціальна інфраструктура туризму. Під даної дефініцією автор розуміє комплекс видів діяльності щодо створення умов для реалізації туристських послуг. Ядром соціальної інфраструктури туризму, на думку науковця, є готельне господарство, що матеріально забезпечує функціональну гостинність [41, с. 11-12].

Варто відмітити, тлумачення ТІ С. П. Кузиком. Автор зазначає, що туристичну інфраструктуру складають підприємства, установи та заклади, діяльність котрих пов'язана із задоволенням потреб туристів та спрямована на їх оздоровлення та відпочинок. Також до туристичної інфраструктури науковець відносить транспортне сполучення та об'єкти розміщення, що забезпечують стабільні умови функціонування [36, с. 125]. Наявність туристичної інфраструктури сприяє якісному обслуговуванню та збільшенню

кількості туристичних потоків.

Під інфраструктурою рекреаційної діяльності В. І. Новикова розуміє сукупність засобів, закладів, споруд, мереж та інших елементів матеріально-технічної бази, що допомагають здійснювати рекреаційну діяльність. Залежно від того, використовується інфраструктура тільки у рекреаційній сфері чи ще в інших сферах життєдіяльності суспільства, дослідниця поділяє її відповідно на спеціалізовану, соціальну, універсальну [42, с. 164].

Варте уваги трактування туристичної інфраструктури волинськими науковцями. Так, Л. М. Черчик, О. В. Міщенко та І. В. Єрко у спільній монографії вказують на визначальне місце матеріально-технічної бази та інфраструктури туристично-рекреаційної сфери. МТБ становлять санаторії, пансіонати, туристичні бази, табори відпочинку та оздоровлення, туристично-екскурсійні центри, установи організації та управління туристично-рекреаційною діяльністю регіону та ін. За функціональним призначенням інфраструктура територіально-рекреаційної системи поділяється на виробничу (транспорт, зв'язок, будівельна сфера, водо- та енергопостачання) і соціальну (готелі, мотелі, кемпінги, приватні будинки, транспортні організації, що надають послуги перевезення, інформаційні центри, підприємства з виробництва і продажу товарів туристичного попиту, підприємства торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, культурно-розважальні та медичні установи) [68, с. 41-42].

На думку Бернадської Г. та її колег, туристична інфраструктура є основою розвитку туризму та використання існуючих ресурсів призначення. Туристична інфраструктура включає велику кількість послуг, необхідних для задоволення потреб туристів і збільшення їх кількості, а також комфортного перебування в пункті призначення, а саме це транспорт, об'єкти проживання та харчування та інші допоміжні установи [3].

Як зазначає Кривега К. В. [35], інфраструктуру туризму можна розглядати як комплекс видів діяльності щодо створення умов для реалізації туристських послуг. Слушним є і розуміння туристичної інфраструктури як

сукупності різноманітних об'єктів, що використовуються для задоволення потреб туристів. Якщо в першому випадку акцент ставився на діяльнісному, динамічному аспекті, то в другому випадку наголошується на матеріально-технічному, статичному прояві туристичної інфраструктури. Близьким за змістом є і понятійна конструкція «туристична індустрія», яку слід тлумачити як сукупність суб'єктів туристичної діяльності, підприємств харчування, транспорту, торгівлі, закладів культури, освіти, спорту тощо, які забезпечують надання послуг, виробництво та реалізацію товарів для задоволення потреб туристів. Туристична інфраструктура сприяє виробництву туристичного продукту – попередньо розробленому комплексу туристичних послуг, який поєднує не менше, ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням, наприклад, послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо. В нормативно-правових актах використовується також поняття «туристичні ресурси України», яке тлумачиться як «пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності» [58].

Під інфраструктурою туристичного бізнесу розуміють також сукупність організаційних структур і нормативно оформлених процедур, що забезпечують функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності і регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та зовнішнім (соціальним і природним) середовищем. На думку А. Гайдук, структуру туристичної ринкової інфраструктури можна представити у вигляді трьох складових: інституційної, інформаційної, регламентуючої [9, с.173].

Інституційну складову становлять загальні інституції (транспорт, готелі, банки, страхові компанії, митниця, інвестиційні фонди тощо) і

спеціалізовані інституції (туристичні фірми, рекламні підприємства, спеціалізовані страхові компанії, служби маркетингу тощо).

Інформаційна складова містить такі елементи як:

- розповсюдження інформації (Інтернет, засоби масової інформації);
- інформаційний та рекламний бізнес;
- інформаційно-туристичний ресурс (необхідність створення образу романтичної подорожі, який би приваблював туристів, стимулював туристичну активність і ефективне використання туристичного потенціалу регіону).

Регламентуюча складова туристичної інфраструктури містить в собі нормативно-правові акти, що регулюють відносини в цій сфері життєдіяльності суспільства. Правова регламентація розвитку туристичної інфраструктури здійснюється:

- на державному рівні – Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, Міністерством економіки,
- на регіональному рівні – місцевими органами влади та самоврядування.

Цопа Н. В. використовує поняття «туристичний комплекс» і вважає, що туристичний комплекс є складною системою, що складається з зовнішнього і внутрішнього середовища. Макросередовище туризму можна розглядати з позиції PEST аналізу (політичні, економічні, соціально-демографічні, технологічні фактори), однак для туризму важливе значення має природно-географічний фактор, у зв'язку з чим він виділений окремо. Складені елементи туристичного комплексу України, згідно класифікатора галузей народного господарства, відносяться до різних галузей. У зв'язку з цим існує об'єктивна необхідність вивчення й аналізу туристичного комплексу як соціально-економічної системи, на котру буде спрямовано керуючий вплив [67].

Слушною є думка, що туристична інфраструктура обумовлена туристським споживанням. Туристське споживання у вартісному вимірі

складається з сукупності туристських витрат. А основними туристськими витратами є:

- комплексні тури (пакет послуг);
- послуги розміщення (короткотермінового проживання);
- харчування та напої;
- послуги пасажирського транспорту, екскурсійне обслуговування;
- послуги перекладача;
- організаційні послуги туроператора, турагента;
- рекреаційні, культурні, розважальні, спортивні заходи;
- придбання сувенірної продукції, фототоварів, відвідання магазинів;
- страхування;
- інші (у т. ч. фінансові послуги, оренда транспортних засобів тощо) [61].

Туристські витрати – споживчі витрати відвідувача, які пов’язані із забезпеченням його потреб як туриста, і здійсненні ним перед, протягом та після поїздки та у місцях відвідання. Саме сприяння задоволенню туристських потреб та можливості здійснити необхідні споживчі витрати туристом і повинно стати головною метою розвитку туристичної інфраструктури. Треба відзначити, що туризм безпосередньо або опосередковано, через туристське споживання, здійснює стимулюючий вплив на розвиток таких видів економічної діяльності, як транспорт, готелі та ресторани, роздрібна торгівля, харчова промисловість, будівництво, зв’язок, страхування, фінансове посередництво, діяльність у сфері відпочинку і розваг, культури та спорту тощо; стимулює пожвавлення місцевої економіки та створення додаткових постійних та сезонних робочих місць. Туристське споживання активно підтримує існування та розвиток народних ремесел, національної культурної спадщини.

Туристична інфраструктура охоплює:

- туристичні ресурси – сукупність природних, історичних,

культурних, соціально-економічних та інших ресурсів відповідної території, які задовольняють різні потреби туриста;

– суб'єктів туристичної діяльності – суб'єкти господарювання, що зареєстровані у встановленому чинним законодавством тієї чи іншої країни порядку, і мають ліцензію або дозвіл на здійснення діяльності, пов'язаної із наданням туристичних послуг та внесені до Державного реєстру суб'єктів туристичної діяльності; такий суб'єкт туристичної діяльності як туроператор безпосередньо та регулярно здійснюють діяльність щодо створення турпродукту, реалізації та надання туристичних послуг, а також посередницьку діяльність із надання характерних і супутніх послуг.

– туристичну індустрію – сукупність суб'єктів туристичної діяльності, організаційні структури підприємств харчування, транспорту, торгівлі, закладів культури, освіти, спорту тощо, які забезпечують надання послуг, виробництво та реалізацію товарів для задоволення потреб туристів;

– туристичні послуги – послуги щодо розміщення, харчування, інформаційно-рекламного обслуговування, а також послуги закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямовані на задоволення потреб туристів;

– туристичний продукт – попередньо розроблений комплекс, який поєднує такі послуги, що реалізуються або пропонуються до реалізації за єдиною ціною. Сюди входять:

а) послуги перевезення;

б) послуги проживання;

в) інші туристичні послуги, не пов'язані із перевезенням і проживанням [35].

Туристична інфраструктура виконує функції забезпечення функціонування та взаємодії суб'єктів туристичної сфери та регулювання матеріальних, фінансових та інформаційних потоків.

Треба визначити, що туристична інфраструктура обумовлена перш за все тим специфічним комплексом потреб людини, який задовольняється

туризмом і який має достатню мотиваційну силу, щоб спонукати сотні мільйонів людей у світі до туристичних подорожей.

У туристичній життєдіяльності людина реалізує різноманітні потреби: рекреаційні та емоційно-чуттєві (у задоволенні від краси природи, історичних і культурних пам'яток, а також емоційно орієнтованому спілкуванні з іншими індивідами як всередині туристичного середовища, так і з представниками місцевого населення), пізнавальні (у більш глибокому, аніж за звичайних умов, пізнанні та осягненні іншого «життєвого світу») та потреби у самореалізації.

Потреби людини, що подорожує, треба розглядати в контексті суспільних потреб. Туристи є, як правило, найбільш динамічною частиною суспільства, і тому можна зі значною мірою вірогідності стверджувати, що вони мають найрозвиненіші суспільні потреби. Більше того, туристична діяльність сприяє не тільки задоволенню, але й розвитку потреб як її суб'єктів, так і суспільства в цілому, причому ці потреби спрямовані переважно у суспільно корисному напрямку.

Туристична діяльність пов'язана з усіма сферами життєдіяльності суспільства, а найтісніше – з матеріальною та духовною, які є власне сферами побутування туризму та його інфраструктури і тісно пов'язані з самою його сутністю та природою. Соціально-економічна та політична сфери життєдіяльності суспільства також пов'язані з туризмом, хоча ставлення його суб'єктів до них дещо інше, оскільки на час подорожі вони тимчасово самовилучаються з повсякденних, звичних соціальних і політичних відносин і занурюються у позитивні відносини доброзичливості та солідарності на противагу рутині звичайного повсякдення.

Виокремлюються три основні стадії або етапи комунікативного процесу в туризмі. По-перше, – комунікація туриста у власному найближчому соціальному оточенні (сім'я, друзі) з приводу своєї майбутньої подорожі ще до початку її здійснення. По-друге, – комунікація з навколишнім природним і соціокультурним середовищем під час самої

туристичної мандрівки. Саме тут відбувається безпосередня комунікація між представниками різних народів, соціумів, культур. По-третє, – комунікація туриста у власному первинному соціальному середовищі після повернення з подорожі [61].

Міжнародним співтовариством цей процес найвірогідніше сприймається як формування, функціонування та розвиток певної інфраструктури, яка, з одного боку, забезпечує постійний безпосередній контакт соціокультурних систем різних народів, а з іншого боку, в цій взаємодії поступово формується єдиний глобальний соціокультурний простір при збереженні самобутності національних культур.

Результат такої комунікації не зникає безслідно, а зберігається у соціокультурній пам'яті суб'єктів і є відправною точкою наступного вдосконалення вітчизняної туристичної інфраструктури. Внаслідок цього зміст і основні ідеї іншої культури та способу життя певною мірою стають «своїми», «привласнюються». Отже, хоча у туристичній комунікації бере участь лише певна частина членів того чи іншого соціуму, проте крос-культурна комунікація між соціумами та народами аж ніяк не вичерпується результатами спілкування безпосередніх учасників туристичної подорожі, а розповсюджується на обидва соціуми або переважну їх частину [61].

Основою інфраструктури туризму є готельне господарство, що матеріально забезпечує функціональну гостинність. За умов ринкових відносин надання туристських послуг, з одного боку, потребує уніфікації і стандартизації послуг, а з іншого, – оскільки мотивом туристських подорожей є прагнення до знайомства і безпосереднього контакту з унікальною, самобутньою культурою певного народу, – воно має бути також неповторним і самобутнім. Стандартизуватися повинні лише рівні комфортності, ті сторони та властивості послуг, що мають вартісний характер і, отже, можуть бути оцінені за певним грошовим еквівалентом. Всі інші сторони та складові обслуговування мають бути унікальними, етнічно, регіонально самобутніми, тобто їх стандартизація є небажаною, але

останніми роками в практиці готельних підприємств України склалося снобістське тяжіння до «вестернізації» туристських послуг [35].

Отже, туристична інфраструктура – це сукупність соціальних інститутів, організаційних структур та нормативно оформлених процедур, а також стан соціально-політичного клімату і суспільної свідомості в країні, що забезпечують безпечне функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності, регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та навколишнім (соціальним і природним) середовищем і використовуються для задоволення потреб туристів.

У наступному підрозділі нами буде функціональні складові туристичної інфраструктури України.

1.2 Функціональні складові туристичної інфраструктури України

Інфраструктура поділяється на види (виробничу та соціальну); підвиди (наприклад соціальна інфраструктура поділяється на соціально-політичну, соціально-культурну, соціально-побутову та інші підвиди); ланки (у соціально-культурній інфраструктурі виокремлюють інфраструктуру дошкільної, середньої та вищої освіти), а також окремі об'єкти лінійного (дороги, зв'язок) та точкового характеру (стадіони, школи, клуби).

Інфраструктура може розглядатись різних територіальних рівнях (глобальному, національному, регіональному); у контексті певної галузі господарства, міжгалузевого комплексу, окремого підприємства. Інфраструктура туризму або туристична інфраструктура є прикладом використання терміну «інфраструктура» у контексті певного міжгалузевого комплексу, а саме – індустрії туризму.

Відповідно до визначення О. О. Любіцевої, індустрія туризму – це міжгалузевий господарський комплекс, який спеціалізується на створенні турпродукту, здатного задовольняти специфічні потреби населення у проведенні дозвілля в подорожі, шляхом виробництва та реалізації товарів і послуг туристичного призначення [39].

Достатньо визначеним є склад індустрії туризму, до компонентів якої як правило відносять:

- організаторів туризму – туристичні підприємства, які здійснюють розробку, просування та реалізацію туристичного продукту (туроператори та турагенти);
- підприємства, що надають послуги розміщення;
- підприємства харчування;
- транспортні підприємства;
- екскурсійні бюро;
- виробничі туристичні підприємства (виробництво сувенірної продукції, готельних меблів, туристичного спорядження);

- підприємства торгівлі (магазини, що реалізують туристичне спорядження та сувеніри);
- підприємства сфери дозвілля та розваг (тематичні парки, кінотеатри, концертні зали, клуби за інтересами, зали ігрових автоматів та інші);
- заклади самодіяльного туризму (туристичні, альпіністські, велосипедні клуби тощо);
- органи управління туризмом (державні установи, громадські організації);
- учбові, наукові та проектні установи.

Застосувавши системний підхід О. О. Любіцева визначила структуру індустрії туризму, виділивши організаційно-інституційну, функціонально-господарську та територіально-господарську підсистеми, які у свою чергу поділяються на структури та компоненти. Нашим завданням є виокремлення у складі індустрії туризму основних і допоміжних компонентів. Необхідною умовою виконання цього завдання є визначення критерію такого розмежування.

Основним ринковим продуктом індустрії туризму є тур – програма, в межах якої реалізується мета перебування людини поза постійним місцем проживання, складена з урахуванням індивідуальних побажань, і комплекс заходів по її реалізації на відповідному якісному рівні [38].

Найчастіше до складу турів входять транспортне обслуговування, послуги розміщення та харчування, екскурсійні послуги. Розробку турів здійснюють спеціалізовані туристичні підприємства – туроператори, реалізацією турів споживачам займаються туристичні агенції, а також самі туроператори. Тому у складі індустрії туризму можна виділити ядро, компоненти якого безпосередньо пов'язані з виробництвом турів, до якого належать суб'єкти туристичної діяльності (туроператори і турагенції, суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність); підприємства готельного і ресторанного господарства; транспортні підприємства (рис. 1.2.1).

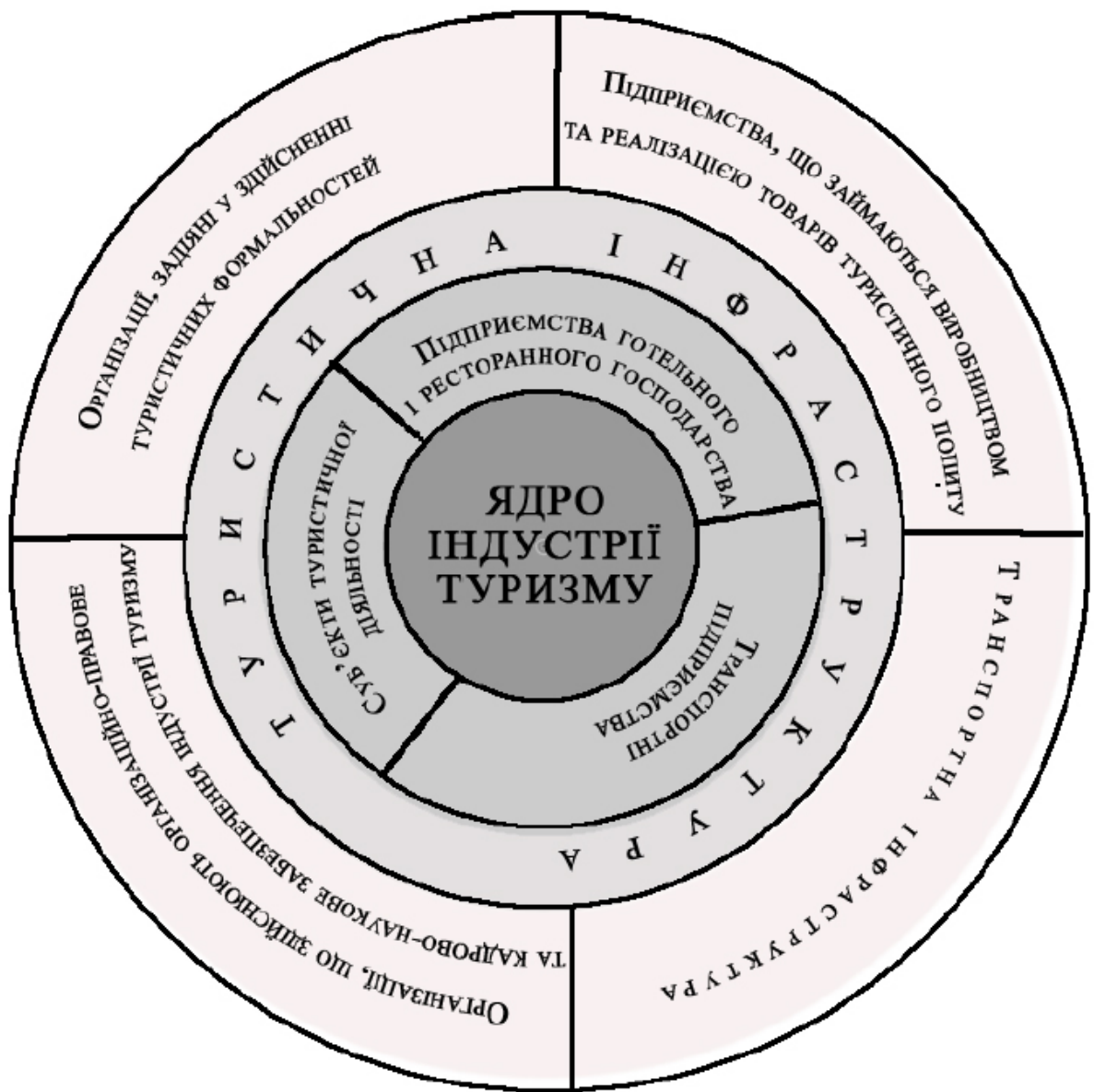

Рис. 1.2.1 Функціональні складові інфраструктури туризму
за Орловою М. Л.

Інфраструктура туризму нами буде розглядатись як комплекс допоміжних структур у процесі створення турів. Згідно з функціональним підходом інфраструктуру туризму пропонується поділяти на чотири блоки. Перший блок інфраструктури туризму становить транспортна інфраструктура, оскільки туризм як явище обов'язково передбачає подорож (переміщення) з рекреаційною метою, до якої належать шляхи сполучення,

залізничні, морські та річкові вокзали, аеропорти.

У світовій транспортній системі вирізняють декілька регіональних транспортних систем або підсистем – Європи, Північної Америки, Китаю, Південно-Західної Азії, Північної Африки та інші. Україна належить до регіональної транспортної системи країн СНД. Станом на 2018 рік експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування України становила 21619,4 км, лише 47,4 % з них були електрифіковані. Експлуатаційна довжина річкових судноплавних шляхів загального користування складала 2125,7 км, а довжина автомобільних доріг загального користування – 169693,9 км (в тому числі 166095,1 км (97,9 %) з твердим покриттям). Розподіл перевезених пасажирів за видами транспорту загального користування у 2013 році виглядав наступним чином:

- залізничний – 425,4 млн осіб;
- авіаційний – 8,14 млн осіб;
- автомобільний – 3340,84 млн осіб;
- водний – 7,34 млн осіб;
- міські види транспорту (трамвайний, тролейбусний, метрополітенний) – 2838,44 млн осіб;

Значення залізничного транспорту у пасажирообігу України є дуже високим у порівнянні зі середньосвітовими показниками. Незважаючи на це, для даного виду транспорту характерною є низка проблем: низький рівень електрифікації залізничних колій (47,4 %); високий рівень спрацьованості основних засобів виробництва (80-90 %); низький рівень оснащеності пасажирських вагонів кондиціонерами (28,5 %); значний відсоток дерев'яних шпал у колійних шляхах; значна зношеність вагонного парку [59]. Не сприяє активному залученню залізничного транспорту для перевезень, в тому числі і туристичних, між Україною та іншими європейськими державами різна ширина колії. У більшості держав Європи прокладено західноєвропейську, або стефенсонівську, колію, ширина якої становить 1435 мм. На території пострадянських держав переважає колія шириною у 1524 мм. Наразі на

кордоні України з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією функціонують складні системи переведення рухомого складу поїздів з колії на колію, що значно збільшують тривалість поїздки.

Поява автомобільного, а згодом і авіаційного транспорту, суттєво зменшила значення залізничного транспорту у пасажирських перевезеннях. Проте у 1964 році, в Японії, у розвитку залізничного транспорту стався технологічний прорив – почали експлуатуватись швидкісні залізниці. Згодом, у 1981 році, швидкісний залізничний рух був запроваджений у Франції. З часом швидкісні потяги почали експлуатуватись і у інших європейських державах, США, Південній Кореї. У 2012 році країною-лідером із загальної довжини швидкісних залізниць став Китай. В Україні зроблені лише окремі кроки на шляху розвитку швидкісного залізничного транспорту, пов'язані вони з діяльністю Державного підприємства «Українська залізнична швидкісна компанія». 2012 року поїзд категорії ІНТЕРСІТІ+ здійснив свій перший комерційний рейс з Києва до Харкова. Зараз парк рухомого складу цієї компанії налічує 10 електропоїздів подвійного живлення категорії ІНТЕРСІТІ+ виробництва HYUNDAI Rotem та 2 електропоїзди подвійного живлення категорії ІНТЕРСІТІ виробництва компанії Skoda. Експреси сполучають Київ з Харковом, Донецьком, Дніпропетровськом, Запоріжжям, Львовом, Хмельницьким, Тернополем, Сімферополь – з Донецьком, Харковом, Дніпропетровськом.

Необхідність додаткового часу на реєстрацію та переїзд до аеропорту зробили швидкісний залізничний транспорт успішним конкурентом авіаційному транспорту, особливо у внутрішньоконтинентальних перевезеннях. Європейський Союз заохочує перерозподіл перевезень з автомобільного та повітряного транспорту на залізничний, зменшуючи таким чином вплив на довкілля (зокрема завдяки скороченню викидів вуглекислого газу). Значні розміри території України, невисокий рівень доходів громадян, традиційна прихильність населення до залізничного транспорту, незадовільна якість автомобільних шляхів належать до сприятливих чинників

розвитку швидкісних залізниць в Україні. Проте вирішення потребує низка технічних питань, серед яких якість колії, її ширина та радіус поворотів; оновлення сигнального обладнання; посилення ліній контактної мережі; обмеження доступу до колії.

Роль залізничного транспорту в туризмі не обмежується лише транспортною функцією, значним попитом користуються також спеціальні туристичні залізничні маршрути місцевого та далекого сполучення, зокрема Glacie Express та Юнгфрау (Jungfraubahn) в Швейцарії, Flam Railway у Норвегії, Harzer Schmalspurbahnen у Німеччині, Danube Express, The Orient Express, Maharaja's Express та інші.

До туристичних залізниць в Україні можна віднести Боржавську вузькоколійну залізницю, відому також під назвою «Анця Кушницька». Експлуатуються дві гілки цієї «вузькоколійки»: Виноградів – Хмільник – Іршава, а також Берегово – Хмільник. Крім регулярного сполучення між зазначеними населеними пунктами, якими користуються як місцеві жителі так і гості Закарпаття, пропонуються спеціальні туристичні рейси. На території Рівненської області діє вузькоколійна залізниця сполученням Антонівка – Зарічне. Через відсутність якісних автомобільних шляхів у заболоченій місцевості гілкою активно користується місцеве населення, приваблює залізниця і численних туристів, для яких організовують окремі подорожі.

Показник щільності автомобільних доріг України є значно нижчим у порівнянні з деякими європейськими державами, він становить становить 0,28 км на 1 км² (у Німеччині – 2,0 км на 1 км², Франції – 1,65, Польщі – 1,15). Незадовільним є техніко-експлуатаційний стан автодоріг, 51,1 % з яких не відповідає європейським вимогам за рівністю та 39,2 % – за міцністю. Вкрай низьким є рівень безпеки дорожнього руху [59]. Недостатня забезпеченість автомобільними шляхами та їх низька якість суттєво стримують розвиток туристичної індустрії України, особливо розвиток внутрішнього туризму.

Позитивною тенденцією для розвитку транспортної інфраструктури України є інтеграція до європейської транспортної мережі, яка реалізується шляхом розбудови міжнародних транспортних коридорів.

Міжнародним транспортним коридором є комплекс наземних та водних транспортних магістралей з відповідною інфраструктурою на визначеному напрямку, включаючи допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, устаткування для управління рухом, організаційно-технічних заходів, законодавчих та нормативних актів, які забезпечують перевезення вантажів та пасажирів на рівні, що відповідає вимогам Європейського Співтовариства. На Загальноєвропейських конференціях з транспорту 1991 та 1994 років було визначено десять Пан'європейських транспортних коридорів. Територією України проходить чотири з них, що свідчить про значний транзитний потенціал нашої держави [62].

Крім того Україна є учасником міжнародної програми Європа – Кавказ – Азія (TRACECA), яка також відома під назвою «Новий Шовковий шлях», започаткованої на Брюсельській Конференції (1993 р.). У 1998 р. була підписана «Основна багатостороння угода про міжнародний транспорт по розвитку коридору Європа – Кавказ – Азія» та її основні технічні положення. Основну угоду підписали 12 держав: Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Румунія, Таджикистан, Туреччина, Україна та Узбекистан.

Довжина внутрішніх водних шляхів на річках Дунай та Дніпро досягає 2,2 тис. км, на їх берегах функціонує 10 річкових портів. У перевезеннях вантажів та пасажирів провідне місце належить Дніпровському басейну (близько половини водних шляхів). Важливе значення, особливо для міжнародних економічних зв'язків, має судноплавство по Дунаю (Кілійське гирло). Судноплавство здійснюється також по річках України. У Чорноморському, Азовському та Дунайському басейнах розташовано 18 морських торговельних портів. Найважливіші порти України: Одеса,

Миколаїв, Іллічівськ, Южний, Херсон, Маріуполь, Керч, Феодосія, Ізмаїл, Бердянськ, Генічеськ, Севастополь.

Інфраструктура авіаційного транспорту налічує 33 аеропорти, з яких 17 відносяться до міжнародних. Найбільші аеропорти розташовані у містах Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Луганськ, Донецьк, Львів, Запоріжжя, Вінниця. Міжнародні лінії пов'язують Україну з країнами Європи, Америки, Азії та Африки.

До другого блоку інфраструктури туризму відносяться організації, задіяні у здійсненні туристичних формальностей. Здійснення туристичної подорожі, особливо у сфері міжнародного туризму, неможливе без проходження так званих туристичних формальностей, які прийнято поділяти на наступні види: паспортно-візові; митні; медико-санітарні; страхові. Однією з організацій, що бере участь у забезпеченні паспортно-візових туристичних формальностей є Державна міграційна служба України (ДМС України), діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України. Територіальними органами Державної міграційної служби України у областях є головні управління та управління. До функцій ДМС України належать:

- видача паспорта громадянина України особам, які досягли 16-річного віку та надання інших адміністративних послуг пов'язаних з даним документом;
- видача паспорта громадянина України для виїзду за кордон та надання інших адміністративних послуг пов'язаних з даним документом;
- видача проїзного документу дитини.

Важливу роль при організації міжнародної туристичної поїздки відіграють консульства – це установи, що входять до системи органів зовнішніх зносин держави і представляють її на визначеній угодою території держави перебування, здійснюючи на ній захист прав та інтересів своєї держави, її громадян та юридичних осіб. «Визначена угодою територія держави перебування» називається консульським округом і лише в межах

цієї території консульська установа (консул) виконують покладені на них завдання. До основних функцій консульських установ відносяться:

- сприяння розвитку у торгівлі, економічних, наукових, культурних зв'язків між своєю державою та державою перебування;
- виконання прав нагляду та інспекції щодо літаків і суден під прапором своєї держави, надання їм у разі потреби допомоги і сприяння;
- видача паспортів і проїзних документів громадянам своєї держави, а також віз, свідоцтв та інших необхідних документів для поїздки до держави, яку представляє консульство, громадянам держави перебування та іноземцям;
- легалізація документів.

Кожний громадянин України, який перебуває за кордоном, може звернутися до консульської установи України за допомогою. Керує діяльністю консульських установ, а також нештатних (почесних) консулів України за кордоном Департамент консульської служби, що є структурним підрозділом Міністерства закордонних справ України. За межами нашої держави функціонує 124 консульські установи України, з яких 85 консульських підрозділів дипломатичних представництв України; 29 генеральних консульств; 9 консульств; 1 консульське агентство. Крім того у 62 іноземних державах діє 99 консульських установ, що очолюються почесними консулами України [13].

На території України знаходиться більше 140 дипломатичних представництв іноземних держав, у складі яких є структурні підрозділи, що займаються консульськими питаннями. Також діють генеральні консульства, консульства та почесні консульства іноземних держав в межах України.

Частиною паспортно-візових туристичних формальностей є прикордонний контроль, який передбачає перевірку документів та підстав на право в'їзду в Україну чи виїзду з неї. Ключовою організацією у здійсненні прикордонного контролю є Державна прикордонна служба України, на яку покладені завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону

та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Серед функцій Державної прикордонної служби України є наступні:

- охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;
- здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;
- охорона закордонних дипломатичних установ України.

Залізничне, автомобільне, морське, поромне, повітряне та інші види сполучення через державний кордон України здійснюється лише у пунктах пропуску. Усього на державному кордоні України функціонує 251 пункт пропуску, серед яких 160 міжнародних, 35 міждержавних та 56 місцевих. За видами транспортного сполучення переважають автомобільні пункти пропуску, їх налічується 130 одиниць, залізничних пунктів пропуску – 39, повітряних – 35, морських – 32, річкових – 9, пішохідних та поромних – по 3 одиниці. Серед міжнародних пунктів пропуску найбільша кількість розташована на кордоні з Республікою Молдова та Російською Федерацією – по 24 пункти, 14 функціонує на кордоні з Республікою Білорусь, 13 – на кордоні з Республікою Польща, по 7 пунктів – на кордоні з Угорською Республікою та Румунією, 5 – на кордоні зі Словацькою Республікою [14].

Митні формальності полягають у проведенні процедур, пов'язаних з необхідністю дотримання особами, які перетинають державний кордон, правил та умов ввозу та вивозу речей та товарів. До 24 грудня 2012 р. здійснення митних процедур покладалося на Державну митну службу України. Зазначена дата стала початком реорганізації Державної митної служби та Державної податкової служби України у Міністерство доходів і зборів України. Серед основних завдань Держмитслужби є:

- контроль за додержанням вимог митного законодавства України;
- удосконалення митного контролю, митного оформлення і оподаткування товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України;
- сприяння прискорення товарообігу та збільшення пасажиропотоку через митний кордон України;
- боротьба з контрабандою, запобігання порушенню митних правил.

Під час здійснення медико-санітарних туристичних формальностей у туристів, які перетинають державний кордон, перевіряють виконання необхідних медико-санітарних та епідеміологічних (вакцинації, щеплення), а також ветеринарних вимог. Медичні та санітарно-епідеміологічні установи входять до профільної структури Міністерства охорони здоров'я України. Туристична подорож у країни ендемічні з інфекційних хвороб міжнародного значення неможлива без наявності міжнародного свідоцтва про вакцинацію чи профілактику. Надаються ці документи установами Міністерства охорони здоров'я України відповідно до «Международных медико-санитарных правил», ухвалених Всесвітньою організацією охорони здоров'я 2005 року в Женеві. Перевезення тварин, харчових продуктів, рослин та їх насіння через державний кордон України контролюється установами Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України. Зокрема, установи ветеринарної медицини видають документи необхідні для перевезення домашніх тварин через державний кордон України, а також їх перевезення у громадському транспорті в межах України – міжнародний ветеринарний паспорт, ветеринарне свідоцтво, міжнародний ветеринарний сертифікат.

Страховання в туризмі – це система відносин між страховою компанією і туристом по захисту його життя і здоров'я та майнових інтересів при настанні страхових випадків. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм»» медичне страхування та страхування від нещасного випадку для туристів є обов'язковим і забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із

страховиками. Туристи також мають право самостійно укласти договори на таке страхування [47]. Крім обов'язкових, медичного та від нещасного випадку, щодо туристів застосовуються інші види страхування: майнове; страхування відповідальності власника автотранспортних засобів; асистанс; на випадок затримки транспорту; витрат, пов'язаних із неможливістю здійснити поїздку тощо.

У 2015 році в Україні діяло 453 підприємства, що займалися страхуванням, перестрахуванням та недержавним пенсійним забезпеченням, крім обов'язкового соціального страхування, на яких було зайнято 32,3 тис. працівників [15]. Професійною організацією учасників страхового ринку є Ліга страхових організацій України.

Подорож автомобільним транспортом передбачає обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів. У міжнародній страховій діяльності страхування відповідальності власників автотранспорту відоме під назвою «Зелена картка», його наявність є обов'язковою передумовою для водіїв, які планують виїхати за кордон. Даний вид страхування надається лише страховими компаніями, що мають ліцензію на проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів та є повними або асоційованими членами Моторного (транспортного) страхового бюро (МТСБУ). Моторне (транспортне) страхове бюро України є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам, зокрема і на території країн-учасниць міжнародної системи «Зелена карта».

Третій блок інфраструктури туризму становлять організації, що здійснюють організаційно-правове та кадрово-наукове забезпечення індустрії туризму. Регулювання в галузі туризму здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади в галузі туризму, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та

Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами в межах їх компетенції. До виключних повноважень Верховної Ради України в галузі туризму належать:

- визначення основних напрямів державної політики в галузі туризму;
- визначення правових засад регулювання відносин у галузі туризму, їх удосконалення та адаптація із загальновизнаними нормами міжнародного права;
- визначення в законі про Державний бюджет України обсягу фінансового забезпечення туристичної галузі.

Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури та інформаційної політики і який реалізує державну політику у сфері туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів).

ДАРТ у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Забезпечення кадрами та наукові дослідження у сфері туризму здійснюються вищими навчальними закладами. Територіальний розподіл закладів, що готують фахівців для туристичної сфери, має нерівномірний характер. Найбільша їх кількість знаходиться у Київській області (враховані і ВНЗ м. Києва), Львівській, Харківській областях.

Підготовку майбутніх працівників туристичної індустрії здійснюють заклади вищої освіти різних типів та напрямків: класичні та технічні університети; профільні (аграрні, педагогічні, економічні, харчові, спортивні) університети, академії, інститути.

До четвертого блоку відносяться підприємства, що займаються

виробництвом та реалізацією товарів туристичного попиту. До товарів туристичного попиту зокрема належать туристичні сувеніри. Туристичними сувенірами можуть бути різні предмети, що мають як лише декоративне так і декоративно-ужиткове призначення. Проте вони обов'язково повинні нести у своєму декоративному оформленні знакову інформацію, викликати стійкі асоціації з місцем, де ці предмети були придбані; з певною народністю, народом або країною; з якоюсь пам'ятною подією. Тому вироби народних художніх промислів є своєрідними еталонами сувенірів [64].

Значного поширення на території України набув такий вид традиційного ремесла як гончарство. Серед осередків гончарства можна відзначити село Вільхівку Іршавського району Закарпатської області, місто Косів на Івано-Франківщині, село Гавареччину Золочівського району Львівської області, де виготовляють так звану чорнодимлену кераміку, село Бубнівку Гайсинського району Вінницької області, село Межиріч Лебединського району Сумської області, місто Васильків на Київщині, що славиться виготовленням майолікового посуду. Найвідомішим осередком українського гончарства безперечно є смт Опішне Зіньківського району Полтавської області. У XIX ст. в селищі функціонували найбільші в Україні гончарні заводи. Нині тут діють приватні гончарні художні майстерні. Досвідчені майстри не тільки пропонують свої унікальні витвори, а й дають можливість навчитися прадавньої майстерності.

Художня вишивка розповсюджена у багатьох населених пунктах Мукачівського та Рахівського району Закарпатської області, понад 300 майстрів вишивки зареєстровано у селі Космач Косівського району Івано-Франківської області. Визначним осередком вишивання є село Клембівка Ямпільського району Вінницької області.

Ткацтвом, зокрема виготовленням ліжників та килимів, займаються у селах Видричка, Богдан, Розтоки, Росішка, місті Рахів та інших населених пунктах Рахівського району Закарпатської області. Традиції гуцульського ткацтва продовжують на Косівському художньо-виробничому комбінаті, де

тчуть розмаїті узорні ліжники, серветки, доріжки, рушники, тканини для святкового і сценічного вбрання та інші вироби. Осередком покутського ткацтва є місто Коломия на Івано-Франківщині. Всесвітньо відомими центром ткацтва, вишивки та килимарства є селище міського типу Решетилівка на Полтавщині, в якому працює Решетилівська майстерня художніх промислів. Місто Кролевець Сумської області є відомим осередком ткацтва, головним символом якого є рушники – «Кролевецькі рушники». Традиції народного художнього ткацтва та вишивки продовжуються у містах Богуслав та Переяслав-Хмельницький Київської області, смт Дігтярі Срібнянського району Чернігівської області.

Гірське село Річка Косівського району Івано-Франківської області – давній осередок народного мистецтва. Сільські майстри особливо відзначаються уміннями у художній обробці деревини, мосяжництві, бондарстві у поєднанні з художнім випалюванням, художній обробці шкіри, виготовленні художніх виробів та іграшок з сиру. У селі Яворів зародилося мистецтво так званої «сухої» різьби по дереву.

В Україні представлені і інші види декоративно-ужиткового мистецтва – писанкарство (с. Космач Косівського району Івано-Франківської області), лозоплетіння (с. Іза Хустського району Закарпатської області), коренепластика (смт Великий Бичків Рахівського району Закарпатської області), виготовлення виробів з гутного скла (м. Львів), витинанка тощо.

Одним із значних осередків української фольклорної культури, що здавна славився своєрідним мистецтвом розпису, є смт Петриківка Дніпропетровської області. Славетний петриківський розпис має власний стиль з лише йому притаманними формами орнаменту, ажурною плавністю ліній та соковитістю кольорів. У 1991 р. народні майстри, об'єднавшись, утворили центр народного мистецтва «Петриківка», сферою діяльності якого є виготовлення сувенірів з петриківським розписом [70].

Однак варто зазначити, що складові туристичної інфраструктури Україна характеризуються неоднаковим ступенем розвитку. Потребам

існуючого туристичного ринку повною мірою відповідає кількість консульських установ та страховиків. Великою є кількість вищих навчальних закладів, що готують фахівців та провадять наукові розробки у сфері туризму. Усі адміністративно-територіальні одиниці України охоплені мережею державних структур, залучених до здійснення туристичних формальностей – управлінь Державної міграційної служби України, пунктами пропуску через державний кордон, медичних та санітарно-епідеміологічних установ, закладів ветеринарної медицини тощо. Сформувалась структура державного управління туристичною галуззю. Недостатньо використовується потенціал України з виготовлення аутентичних туристичних сувенірів. Підтримка осередків народних художніх промислів та окремих майстрів народного мистецтва України повинна стати одним з пріоритетних завдань державної політики у сфері туризму. Обмежує доступ до рекреаційно-туристичних ресурсів, стримує розвиток індустрії туризму та господарського комплексу України загалом стан транспортної інфраструктури.

У наступному підрозділі нами буде розглянуто нормативно-правові засади та державне регулювання туристичної діяльності в Україні.

1.3 Нормативно-правові засади та державне регулювання туристичної діяльності в Україні

Нормативно-правовою базою функціонування вітчизняного туризму є Конституція України, Закон України «Про туризм», інші законодавчі акти України, що їх доповнюють, міжнародні договори та угоди, в яких бере участь Україна.

Основним документом, який регулює туристичну діяльність в Україні, є Закон України «Про туризм» (прийнятий у 1995 р.), Закон «Про внесення змін до Закону України «Про туризм», прийнятий ВР у 2003 р., в якому

визначено основні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні принципи реалізації політики України в галузі туризму.

Закон України «Про туризм» визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав під час здійснення туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України [58]. Закон України «Про курорти» визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку курортів в Україні та спрямований на забезпечення використання з метою лікування та оздоровлення людей природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів, які є надбанням народу України, та їх охорони [51].

Основу нормативно-правового забезпечення функціонування національного ринку туристичних послуг, регулювання та управління розвитку туризму в Україні складають закони України, укази Президента, накази Міністерства економічного розвитку і торгівлі, акти Кабінету Міністрів України, галузеві стандарти, міжнародні акти та інші нормативно-правові акти, які у своїй сукупності створюють умови для ефективної співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування, місцевих органів, що здійснюють регулювання в галузі туризму та приватного сектору, а також розвитку туристичного бізнесу держави.

Аналізуючи рівень нормативно-правового забезпечення регулювання міжнародних туристичних зв'язків України, ми можемо виокремити такі структурні елементи: міжнародні акти, ратифіковані Україною; Закони України, що належать до даної галузі; Укази Президента, Акти Кабінету Міністрів України, Накази Міністерства економічного розвитку та торгівлі, галузеві стандарти та інші нормативно-правові акти..

До міжнародних актів також належать Угоди про співробітництво в галузі туризму між Кабінетом Міністрів України та Урядами інших країн. На сьогодні підписано понад 50 таких угод. Окрему сферу становлять галузеві стандарти. Міністерство економічного розвитку та торгівлі виокремлює такі підрозділи:

- пригодницький туризм (стандарти ДСТУ ISO 21101-21103: Туризм пригодницький. Системи менеджменту безпеки. Вимоги. Лідери. Особиста компетентність, Інформація для учасників);
- вимоги до окремих туристичних послуг (ДСТУ ISO 13810 Туристичні послуги. Промисловий туризм. Надання послуг, ДСТУ 7450 Туристичні послуги. Знаки туристичні активного туризму. Класифікація, опис і правила застосування, ДСТУ ISO 18065 Туристичні послуги, що надають на природоохоронних територіях, ДСТУ ISO 17680 Таласотерапія. Вимоги до послуг, ДСТУ ISO 13009 Вимоги та рекомендації з експлуатації пляжу, ДСТУ ISO 13687 Яхт-гавані. Мінімальні вимоги);
- вимоги до засобів розміщення (ДСТУ 4527, 4268, 4269 Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення, Загальні вимоги, Класифікація готелів, ДСТУ ISO/TS 13811 Туризм та пов'язані з ним послуги. Інструкція з розроблення екологічних специфікацій щодо розміщення закладів);
- вимоги до туристичних інформаційних центрів (ДСТУ ISO 14785 Офіси туристичні інформаційні. Туристична інформація щодо послуг з приймання туристів);
- вимоги до закладів ресторанного господарства (ДСТУ 4281 Заклади ресторанного господарства. Класифікація, ДСТУ 3862 Ресторанне господарство. Терміни та визначення);
- вимоги до професійної підготовки кадрів (ДСТУ EN 15565 Туристичні послуги. Вимоги до професійної підготовки та кваліфікаційних програм для гідів);

- вимоги щодо туристсько-екскурсійного обслуговування (ДСТУ EN 15700 Безпечність стрічкових конвеєрів для зимових видів спорту чи туризму, ГОСТ 28681.3-95 Туристско-экскурсионное обслуживание);
- технічні умови щодо туристського спорядження (ДСТУ ISO 5912 Палатки туристичні, ГОСТ 28917-91 Палатки туристские. Общие технические условия, ДСТУ 2584-94 Плити газові побутові туристські. Загальні технічні умови).

Правове поле координації функціонування підприємств готельного господарства, як основної складової її інфраструктури також обумовлюють Закони України, нормативні та регуляторні акти, державні стандарти тощо. Політика держави щодо розвитку готельного господарства, регулювання основних аспектів господарської діяльності ж складової туристичної індустрії спрямована на поліпшення його тісних критеріїв функціонування і також відображена окрім перерахованих вище, також у Законах України «Про захист прав споживачів» [50], «Про стандартизацію» [57] та ін.; постановах Кабінету Міністрів України щодо програм розвитку цього напрямку господарської діяльності.

Важливе значення для функціонування підприємств готельного господарства належить сертифікації готельних послуг.

Сертифікація продукції (послуг) – це діяльність щодо підтвердження відповідності продукції установленим вимогам.

Сертифікація послуг підприємств готельного господарства:

- диференціює засоби розміщення залежно від асортименту та якості наданих послуг;
- забезпечує споживача достовірною інформацією про те, що категорія засобу розміщення підтверджена результатами класифікації і відповідає категорії, що встановлена нормативними документами;
- забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємств готельного господарства;
- сприяє розвитку в'їзного та внутрішнього туризму;

- зміцнює довіру споживачів до якості готельних послуг.

Сертифікацію готельних послуг здійснюють на основі та з урахуванням:

- «Правил обов'язкової сертифікації готельних послуг»;
- ДСТУ 4268:2003 «Послуги туристичні. Засоби розміщування.

Загальні вимоги»;

- ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів»;
- ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства.

Класифікація»;

- ДСТУ 2296-93 «Національний знак відповідності. Форма, розміри, технічні вимоги та правила застосування»;

- ДСТУ 2462-94 «Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення»;

- ДСТУ 3230-95 «Управління якістю та забезпечення якості. Терміни та визначення»;

- ДСТУ 3498-96 «Система сертифікації УкрСЕПРО. Бланки документів. Форма та опис»;

- ДСТУ ISO 9004-2-96 «Управління якістю та елементи системи якості. Частина 2. Настанови щодо послуг»;

- ДК 016-97 «Державний класифікатор продукції та послуг» (ДКПП).

Об'єктами обов'язкової сертифікації є готельні послуги, що надаються суб'єктами туристичної діяльності (готелі, мотелі, туристичні бази, гірські притулки, кемпінги, оздоровчі заклади, заклади відпочинку, місця для короткотермінового проживання в інших приміщеннях), процес надання послуг.

Обов'язкову сертифікацію готельних послуг здійснюють відповідно до обов'язкових вимог чинних нормативних документів щодо безпеки для життя та здоров'я людей, захисту їхнього майна та охорони навколишнього середовища; добровільну сертифікацію готельних послуг проводять

відповідно до вимог, що не віднесені нормативними документами до обов'язкових. Сертифікацію на відповідність усім обов'язковим вимогам здійснюють обов'язково.

У разі проведення добровільної сертифікації готельних послуг вибір схеми сертифікації може здійснювати заявник (підприємство готельного господарства).

Сертифікацію системи якості проводять за ініціативою заявника з метою підтвердження відповідності системи забезпечення якості готельних послуг вимогам ДСТУ ISO 9002 з урахуванням вимог ДСТУ ISO 9004-2, а також того, що підприємство може постійно надавати готельні послуги, які відповідають обов'язковим вимогам нормативних документів щодо безпеки та вимогам певної категорії («зірки»).

Важливим нормативним документом, який регулює господарську діяльність підприємств готельного господарства, є: «Правила користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг», які затверджені наказом Державної туристичної адміністрації України від 16.03.2004 р.

Правила регламентують основні вимоги щодо користування готелями й аналогічними засобами розміщення усіх форм власності, що здійснюють діяльність на території України у сфері надання послуг розміщення (готельних послуг) споживачам і регулюють відносини між споживачами (фізичними особами, які проживають у готелях або мають намір скористатися готельними послугами) та готелями – виконавцями цих послуг. У нормативному документі визначено основні поняття, які використовують в готельному господарстві.

Основним завданням системи законодавчого та нормативного забезпечення підприємств готельного господарства є взаємопов'язане та взаємодоповнююче функціонування законодавчих актів і нормативних положень [5].

Незважаючи на широту охоплення нормативним регулюванням різних

секторів сфери послуг, відсутнє цілісне бачення якісної галузі. Як наслідок одним з основних недоліків, які наводять іноземні туристи є низький рівень сервісу та якості наданих туристичних послуг. Загальноєкономічна криза, що охопила народне господарство, значно ускладнила процес розвитку сфери послуг. На початку XXI ст. підприємства державної, комунальної форм власності продовжують домінувати на ринку послуг (оздоровчі, освітні, житлово-комунальні послуги тощо). Така тенденція призводить до відсутності конкуренції у сфері обслуговування та незацікавленості підприємств комунальної галузі у покращенні якості послуг та розвитку матеріального забезпечення.

Крім того, регулювання в галузі туризму здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади в галузі туризму ДАРТ, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами в межах їх компетенції.

З огляду на вимоги Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм», яким визначаються основні цілі державного регулювання у сфері туризму, а також шляхи реалізації державної туристичної політики [47], треба підкреслити, що державне регулювання у сфері туризму здійснюється органами, яким законодавством надано повноваження щодо реалізації державної політики у сфері туризму. Разом з тим у Законі відсутнє визначення поняття державного регулювання у сфері туризму. Такого визначення немає і в інших нормативно-правових актах, які регулюють відносини у сфері туризму [4].

Якщо розглядати поняття державного регулювання загалом, то вільна енциклопедія «Вікіпедія» надає наступне визначення: державне регулювання – це сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює вимоги до підприємств і громадян. Воно включає закони, формальні й неформальні розпорядження і допоміжні правила, що встановлюються державою, а також

недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегувала регуляторні повноваження; це набір здійснюваних державними структурами заходів, направлених на контроль поведінки індивідів або груп, які потрапляють під контроль цих структур. Воно включає закони і допоміжні інструменти, що створюються державою, а також правила, що встановлюються державними і недержавними агентствами в рамках делегованих повноважень [46].

У словнику-довіднику за редакцією Князева В. М. та Бакуменка В. Д. механізми державного управління визначаються як «практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей» [16, с. 116].

Аналізуючи загальні поняття державного регулювання, можна сказати, що процес державного регулювання туристичної галузі потребує здійснення та впровадження комплексу організаційних, соціально-економічних, управлінських та інших заходів як основних складових ефективної реалізації державної політики.

Специфіка соціально-економічних та політичних умов розвитку країн світу пояснює різноманітні підходи до державного регулювання розвитку туристичної діяльності, зокрема: політична та економічна стабільність країн, роль туризму у формуванні державного бюджету країни, рівень туристичної привабливості для туристів (наявність та стан історико-культурних пам'яток, унікальних природних ресурсів та ін.). Так, нині дослідниками виділяється чотири моделі державного регулювання розвитку туристичної діяльності [11].

Перша (ринкова) модель передбачає відсутність центральної державної туристичної адміністрації, органу державного управління на рівні центральної влади. Усі питання, пов'язані з розвитком туризму, вирішуються на рівні регіонів або самостійно суб'єктами господарювання на основі оперативного регулювання та принципів ринкової економіки. Основна умова

для можливості використання цієї моделі полягає в тому, що країна має бути привабливою для іноземних туристів з усіх поглядів і не мати потребу в особливій рекламі національного туристичного продукту на світовому ринку [2].

Друга модель передбачає наявність міністерства (органу управління) як сильного та авторитетного апарату управління, який здійснює розвиток та контроль всієї туристичної галузі країни. Така модель управління притаманна країнам, що розвиваються, з перехідною економікою і має наміри зробити туризм одним із найперспективніших видів економічної діяльності. Наприклад, Єгипет, Мексика, Туреччина характеризуються багатим історичним та природнім потенціалом, що має бути підтримано на державному рівні.

Третя модель державного регулювання туристичної діяльності називається європейською, адже представниками є розвинені європейські держави, а саме Франція, Іспанія, Велика Британія, Італія, на частину яких, згідно з даними ВТО, припадає близько 1/3 світових туристичних прибутків [34, с. 136]. Питання розвитку туристичної діяльності вирішуються в міністерстві на рівні відповідного галузевого підрозділу, який відповідає за розвиток туризму в країні, а свою діяльність спрямовує у двох напрямках:

- вирішення загальних питань державного регулювання: розробка нормативно-правової бази, координація діяльності регіональної представницької й виконавчої влади, міжнародне співробітництво на міждержавному рівні, збирання й обробка статистичної інформації;
- координація маркетингової діяльності: участь у виставках і міжнародних об'єднаннях у туристичній сфері, управління туристичними представництвами своєї країни за кордоном та ін. [44, с. 88].

Світова практика виділяє ще четверту модель державного регулювання розвитку туристичної діяльності (змішану), що передбачає створення комбінованого міністерства, яке охоплює разом із туристичною діяльністю ще й інші суміжні галузі. Характерними ознаками четвертої моделі

державного регулювання є визначення туристичної галузі пріоритетною для країни, чіткий розподіл повноважень між центральною та регіональною туристичними адміністраціями [11].

Українська модель державного регулювання ринку туристичних послуг дуже наближена до британської, адже формуванням та реалізацією політики у сфері туризму займався департамент туризму та курортів, а наглядові функції покладено на Мінекономрозвитку. При цьому не можна ототожнювати «формування та реалізацію політики у сфері туризму» з «просуванням туристичного продукту». Це різні категорії, які передбачають застосування неоднакових інструментів. Просування туристичного продукту передбачає результат у вигляді забезпечення стійкого платоспроможного попиту на національні туристичні послуги та клієнтської лояльності. Формування та реалізація політики у сфері туризму має на меті створення певних сприятливих передумов для функціонування ринку туристичних послуг [60, с. 102].

Серед пріоритетних завдань державної політики в галузі туризму на найближчу перспективу дослідники визначають [32]:

- удосконалення механізму фінансового забезпечення відповідальності туроператорів за збитки, що виникають в разі їх банкрутства;
- збільшення юридичної відповідальності туроператорів за нанесення шкоди життю та здоров'ю туристів, порушення інших норм законодавства у сфері безпеки туризму;
- встановлення особливостей правового регулювання подорожей для осіб похилого віку та інвалідів, включаючи підвищену відповідальність за якість і безпеку надаваних послуг;
- визначення кваліфікаційних вимог до керівників туристичних підприємств, що організовують подорожі груп неповнолітніх туристів, а також кваліфікаційних вимог до керівників таких груп;
- наділення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує

формування державної політики у сфері туризму та курортів повноваженнями щодо введення державного реєстру саморегулювальних організацій;

- формування правових основ функціонування єдиної автоматизованої інформаційної системи обліку реалізації туристичних продуктів і послуг на території України;

- удосконалення нормативної правової бази для розвитку ділового, культурно-пізнавального та сільського зеленого туризму;

- запровадження обов’язкового страхування туристичних маршрутів підвищеної небезпеки у межах України, із установленням мінімального розміру страхової суми;

- створення умов для розширення туристичної та сервісної інфраструктури в історико-культурних центрах України;

- створення податкового інструменту підтримки соціального туризму при оплаті витрат на подорожі в межах території України;

- збільшення бюджетних асигнувань на просування національного туристичного продукту України за кордоном.

У наступному розділі нами буде проведено аналіз сучасного стану розвитку туристичної інфраструктури у Хмельницькій області.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Оцінка розвитку готельного господарства в регіоні

Готельний ринок України у своєму становленні зіткнувся з низкою проблем. Внутрішня конкуренція є слабкою, що пояснюється відсутністю вільних засобів та наявністю високих податкових ставок. Зі скороченням своїх доходів домогосподарства спрямовують їх на задоволення первинних потреб, до яких послуги готельно-ресторанного господарства не належать, тому забезпечити стабільність, максимізацію прибутку, підвищення конкурентоспроможності підприємств індустрії гостинності на ринку готельних послуг складно.

У таблиці 2.1.1 наведено показники кількості готелів та аналогічних засобів розміщування за регіонами України (юридичні особи та фізичні особи-підприємці)

Таблиця 2.1.1

Показники кількості готелів та аналогічних засобів розміщування за
регіонами України (юридичні особи та фізичні особи-підприємці)
за 2013-2017 рр. [15]

(од.)

Адміністративні одиниці	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6
Україна	2788	2644	2478	2534	2474
Вінницька	72	73	75	60	66
Волинська	67	64	66	61	58
Дніпропетровська	135	146	139	138	120
Донецька	139	50	44	46	45
Житомирська	57	59	58	70	67
Закарпатська	228	229	213	211	208

Продовж. табл. 2.2.1

1	2	3	4	5	6
Запорізька	126	125	86	114	131
Івано-Франківська	193	212	200	227	244
Київська	93	89	87	114	111
Кіровоградська	45	48	41	30	29
Луганська	51	13	23	23	25
Львівська	272	273	273	287	277
Миколаївська	93	89	66	74	79
Одеська	253	235	250	232	208
Полтавська	115	106	105	76	77
Рівненська	52	50	46	45	43
Сумська	50	41	34	37	35
Тернопільська	59	58	57	59	57
Харківська	130	125	123	108	116
Херсонська	116	109	70	92	57
Хмельницька	90	84	70	71	74
Черкаська	75	73	75	80	78
Чернівецька	87	91	87	79	75
Чернігівська	45	45	43	35	31
м. Київ	145	157	147	165	163

Як свідчать дані табл. 2.1.1 протягом останніх 2013-2017 рр., кількість готелів та аналогічних засобів розміщування має тенденцію до зменшення через нестабільну економічну ситуацію та суспільно-політичні проблеми в країні. Так, у 2017 р. в Україні їх кількість становила 2474 од., що 314 од. менше ніж у 2013 р. У 2014 р. одним з чинників, який вплинув на зниження кількості готелів та аналогічних засобів розміщування стала окупація АР Крим, де знаходилась значна закладів. Аналогічна ситуація відбулась на сході України, а саме частини Донецької та Луганської областей, де у зв'язку з операцією об'єднаних сил припинено функціонування багатьох закладів. Однак, є і позитивні тенденції щодо збільшення кількості готелів та аналогічних засобів розміщування. Так, у 2017 р. кількість подібних закладів у м. Києві становила 163 од., що на 18 закладів більше ніж у 2013 р., аналогічна тенденція спостерігається у Київській обл. – 111 закладів у 2017 р., що на 18 закладів більше ніж у 2013 р. У 2017 р. зафіксовано зростання

кількості закладів порівняно з 2013 р. у Львівській обл. на 5 од., Житомирській обл. на 10 од. У Хмельницькій обл. зафіксовано зменшення кількості закладів порівняно з 2013 р. на 26 од., а порівняно з 2018 р. зафіксовано зростання на 3 од.

Таблиця 2.1.2

Ранжування регіонів України за кількістю готелів та аналогічних засобів розміщування громадян за 2011-2016 рр. [6]

Регіон	Місце за рейтингом					
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Львівська область	2	1	1	1	1	1
Одеська область	3	2	2	2	2	2
Івано-Франківська область	1	3	4	4	4	3
Закарпатська область	4	4	3	3	3	4
м. Київ	5	5	5	5	5	5
Дніпропетровська область	6	7	7	6	6	6
Запорізька область	7	10	9	7	11	7
Київська область	17	17	12	12	9	8
Харківська область	8	8	8	8	7	9
Херсонська область	11	11	10	9	14	10
Черкаська область	12	15	16	15	12	11
Чернівецька область	14	13	15	11	10	12
Полтавська область	9	9	11	10	8	13
Миколаївська область	13	12	13	13	16	14
Хмельницька область	15	14	14	14	15	15
Житомирська область	18	17	20	18	18	16
Волинська область	20	18	18	17	17	17
Вінницька область	21	16	17	16	13	18
Тернопільська область	22	19	19	19	19	19
Донецька область	7	6	6	20	21	20
Рівненська область	24	24	21	21	20	21
Сумська область	19	20	23	24	24	22
Чернігівська область	23	21	24	23	22	23
Кіровоградська область	25	25	25	22	23	24
Луганська область	16	22	22	25	25	25

На основі даних табл. 2.1.2 можна визначити групу регіонів-лідерів за

кількістю готелів: Львівський, Одеський, Івано-Франківський, Закарпатський, Дніпропетровський регіони та м. Київ, Хмельницька обл. тримає 14-15 місце в Україні.

Однак, останнім часом у Хмельницькій області спостерігається суттєве пожвавлення розвитку туризму. Причинами цього є: наближення меж ЄС до кордонів України, поступова інтеграція держави в європейське та світове товариство; збільшення кількості політичних та культурно-розважальних заходів європейського і світового рівня, що проводяться на території області; зростання туристичної привабливості України для вітчизняних туристів.

Однак на сьогоднішній день готельне господарство області ще не відповідає всім загальносвітовим вимогам. На жаль, у багатьох колективних засобах розміщування відсутні сучасні засоби зв'язку, комунікацій, конференц-зали, обладнані за останнім словом техніки.

Кількість готелів в Україні порівняно з туристськими країнами світу незначна. В Європі у структурі готельних господарств 15–25 % становлять великі готелі, 75–85 % – мотелі та готелі сімейного типу. Мотелі, кемпінги, молодіжні бази, популярні за кордоном, в Україні мало розвинуті, хоча могли б створювати велику кількість нових робочих місць. Недостатній попит на послуги готелів та ресторанів призвів до скорочення інвестиційної активності у даній сфері діяльності. Причиною цьому є усвідомлення інвесторами ризиків під час інвестування в готелі і ресторани, відсутністю сприятливих умов для цього процесу. Крім дослідження кількості колективних засобів розміщення доцільним є також розрахунок коефіцієнта використання місткості готелю. Він розраховується як відношення пропускнуої здатності готелю до максимальної пропускнуої здатності (табл. 2.1.3).

Як свідчать дані табл. 2.1.3 кількість колективних засобів розміщування в Україні у 2019 р. становила 1626 од., що 35 од. більше ніж у 2018 р. У Хмельницькій обл. у 2019 р. їх кількість становила 31 од., що 2 од. менше ніж у 2018 р. Серед них кількість готелів та аналогічні засоби розміщування (мотелі, зокрема) у 2018-2019 рр. в області становила 24 од.,

Таблиця 2.1.3

Показники кількості колективних засобів розміщування за типами засобів та їх місткість в Україні та Хмельницькій обл., 2018-2019 рр., од.

[15]

Показники	2018 р.			2019 р.		
	Усього	У тому числі		Усього	У тому числі	
		готелі та аналогічні засоби розміщування ¹	інші засоби розміщування ²		готелі та аналогічні засоби розміщування ¹	інші засоби розміщування ²
Кількість колективних засобів розміщування						
Україна	1591	789	802	1626	792	834
Хмельницька обл.	33	24	9	31	24	7
Загальна кількість місць у колективних засобах розміщування						
Україна	181242	74198	107044	186840	75667	111173
Хмельницька обл.	2823	1568	1255	2606	1513	1093
Середня місткість колективних засобів розміщування						
Україна	114	94	133	115	96	133
Хмельницька обл.	86	65	139	84	63	156
Середня кількість номерів у готелях та аналогічних засобах						
Україна	-	50	-	-	50	-
Хмельницька обл.		39	-	-	35	-
Загальна кількість номерів у готелях та аналогічних засобах						
Україна	-	39589	-	-	39634	-
Хмельницька обл.	-	928	-	-	833	-

а інших засобів розміщування до яких віднесено засоби розміщування на

період відпустки та іншого тимчасового проживання (хостели, будинки відпочинку, пансіонати відпочинку, бази відпочинку, туристські бази, гірські притулки), кемпінги та стоянки для житлових автофургонів і причепів, інші засоби розміщування (гуртожитки для приїжджих, інші місця для тимчасового розміщування) у 2019 р. становило 7 од., що на 2 од. менше ніж у 2018 р.

Їх структура в області мала такий вигляд: 70 % – готелі, 8,6 % – туристські бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування, 8,6 % – гуртожитки для приїжджих, 14,3 % – мотелі. Кількість спеціалізованих засобів розміщування на Хмельниччині становила 17. За даними офіційної статистики, у 2019 р. у Хмельницькій обл. не було представлено колективних засобів розміщення таких типів, як: хостели; агроготелі; пансіонати з лікуванням; дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії; дитячі центри; бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні (включаючи дитячі); будинки відпочинку; пансіонати відпочинку; оздоровчі заклади одно-, дводенного перебування.

Загальна кількість місць у колективних засобах розміщування в Україні у 2019 р. становила 186840 од., що 5598 од. більше ніж у 2018 р. У Хмельницькій обл. у 2019 р. їх кількість становила 2606 од., що 217 од. менше ніж у 2018 р. Серед них кількість місць у готелях та аналогічних засобах розміщування в області у 2019 р. становила 1513 од., що 55 од. менше ніж у 2018 р.

Місткість (ємність) об'єкта розміщення виражається кількістю спальних місць. Для аналізу роботи засобів розміщення використовують також показник середньої місткості, розрахований як у кількості місць, так і в кількості номерів. В Україні у 2018-2019 р. цей показник становив 50 од., тоді як у Хмельницькій обл. у 2018 р. – 39 од., у 2019 р. склав 35 од.

У табл. 2.1.4 наведено рейтинг регіонів України за кількістю розміщених осіб у колективних засобах розміщування громадян за 2012-2016 рр.

Таблиця 2.1.4

Рейтинг регіонів України за кількістю розміщених осіб у колективних засобах розміщування громадян за 2012-2016 рр. [6]

Регіон	Місце за рейтингом				
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
м. Київ	1	1	1	1	1
Львівська область	2	2	2	2	2
Івано-Франківська область	6	7	3	4	3
Одеська область	4	4	6	4	4
Київська область	8	8	7	9	5
Дніпропетровська область	7	3	4	6	6
Харківська область	3	5	5	5	7
Закарпатська область	10	9	9	8	8
Тернопільська область	12	12	11	11	9
Полтавська область	11	11	10	7	10
Хмельницька область	9	10	8	10	11
Черкаська область	18	17	15	12	12
Чернівецька область	13	14	14	14	13
Рівненська область	14	13	12	13	14
Запорізька область	15	15	13	15	15
Миколаївська область	17	20	19	19	16
Волинська область	20	18	18	17	17
Вінницька область	19	19	17	18	18
Херсонська область	23	25	24	24	19
Житомирська область	22	22	22	20	20
Чернігівська область	21	21	20	21	21
Кіровоградська область	25	24	23	22	22
Сумська область	24	23	21	23	23
Донецька область	5	6	16	16	24
Луганська область	16	16	25	25	25

За результатами рейтингу (табл. 2.1.4) можна визначити незмінну за означений період групу регіонів-лідерів за кількістю розміщених осіб у колективних засобах розміщування громадян: м. Київ та Львівський регіон. У групі лідерів 2016 р. опинилися Івано-Франківський, Одеський, Київський, Дніпропетровський регіони. Серед них Івано-Франківський регіон і

Продовж табл. 2.1.5

1	2	3	4	5	6	7
Україна	798881	782880	16001	812722	795482	17240
Хмельницька обл.	12973	12973	-	12471	12471	-
Кількість ночівель осіб у колективних засобах розміщування						
Україна	12768626	7103662	5664964	12446841	7040927	5405914
Хмельницька обл.	249419	161080	88339	254897	168397	86500
Середня тривалість перебування осіб у колективних засобах розміщування						
Україна	2,6	1,9	5,3	2,7	1,9	5,9
Хмельницька обл.	2,1	1,5	6,2	2,1	1,5	13,9
Кількість ночівель іноземців у колективних засобах розміщування						
Україна	1647394	1568950	78444	1687148	1607930	79218
Хмельницька обл.	18982	18982	-	16171	16171	-
Загальна кількість днів роботи колективних засобів розміщування						
Україна	378276	258811	119465	377271	255080	122191
Хмельницька обл.	10249	8114	2135	9882	8102	1780
Середня кількість днів роботи колективних засобів розміщування						
Україна	238	328	149	232	322	147
Хмельницька обл.	311	338	237	319	338	254
Коефіцієнт використання місткості колективних засобів розміщування						
Україна	0,31	0,28	0,36	0,30	0,27	0,33
Хмельницька обл.	0,30	0,31	0,28	0,32	0,32	0,32

Як свідчать дані табл. 2.1.5 кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування в області у 2019 р. становила 120971 осіб, що на 1124 особи більше ніж у 2018 р., а кількість іноземців у 2019 р. зменшилася порівняно з 2018 р. на 502 особи. Відповідно кількість ночівель осіб у колективних засобах розміщування у 2019 р. становила 254897 од., що на 5478 од. більше ніж у 2018 р., а кількість ночівель іноземців в області у 2019 р. зменшилася порівняно з 2018 р. на 2811 од.

Середня кількість днів роботи колективних засобів розміщування в області у 2019 р. становила 319 днів, що на 8 днів більше ніж у 2018 р., а коефіцієнт використання місткості колективних засобів розміщування у 2019 р. становив 0,32 днів, що на 0,02 од. більше ніж у 2018 р.

Отже, сьогодні індустрія гостинності – це найпотужніша система господарства країни та важлива складова економіки туризму. На основі аналізу можна зробити висновок, що ринок готельних послуг в Україні після різкого падіння у 2014 році з 2015 року продовжує повільно, але стабільно зростати. Число готелів та аналогічних засобів розміщення останнім часом трохи зростає, проте залишається приблизно в півтора рази меншим, ніж у 2013 році. Статистика розміщених туристів в українських готелях багато в чому повторює тенденції загальної кількості прибуття (6–8 % зростання щороку). Розвиток бізнесу в регіонах, підвищення статусу України як країни, привабливої для подорожей в очах іноземних туристів; підвищення добробуту українців і поява інтересу до відпочинку всередині країни – ось основні чинники, що визначають сьогодні зростання попиту на послуги готельних підприємств, що є перспективним напрямом подальших досліджень.

2.2 Сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів в Хмельницької області

Санаторно-курортний комплекс – це сукупність на певній території різних установ (інтегрованих за кластерним типом), які задовольняють потреби в оздоровленні населення та сформовані на оригінальній інституціональній основі. Територіальна організація санаторно-курортного комплексу представлена поєднанням рекреаційних ресурсів, рекреантів, закладів їх розміщення, місць розселення обслуговуючого персоналу, підприємств інфраструктури та інших закладів, які забезпечують умови для

відпочинку і оздоровлення населення.

Сукупність закладів санаторно-курортного комплексу складають: санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, будинки і пансіонати відпочинку, інші оздоровчі заклади. До недавнього часу керівництво на рівні конкретного санаторно-курортного закладу практично не впливало на ефективність його господарської діяльності. Основною причиною такої ситуації було централізоване управління туристичною сферою та відсутність комерційної діяльності. Кошториси витрат і доходів не вирішували питання про отримання чи неотримання прибутку. Ефективність роботи здравниць відбивалась переважно показниками збільшення кількості оздоровлених та зменшення коефіцієнту захворюваності серед населення. Саме тому інформація для оцінки прибутковості та рентабельності санаторно-курортного комплексу країни була відсутня.

Звичайно, ефективності роботи даної галузі також сприяли стовідсоткова заповнюваність ліжкового фонду здравниць протягом року, державні програми розвитку курортів, стабільне фінансування санаторно-курортних підприємств з боку фондів соціального страхування та профспілкових установ. Крім того, значне перевищення попиту над пропозицією та спеціалізація курортів по групах захворювань значно спрощувало процес управління ними.

Курорт (від нім. Kurort, kur – лікування, ort – місце) – це місцевість із набором лікувально-оздоровчих чинників, сприятливим кліматом, мінеральними джерелами, лікувальними грязями, де є спеціальні установи та інфраструктура для лікування, оздоровлення, відпочинку рекреантів. Підставою для визначення місцевості як курорту є наявність природно-географічних туристичних ресурсів, які мають лікувальні, оздоровчі, рекреаційні властивості, необхідної інфраструктури для їх експлуатації та організації лікувально-профілактичної діяльності.

Курорти прийнято поділяти на три типи:

- 1) кліматичні;

- 2) бальнеологічні;
- 3) грязьові.

За унікальністю та цінністю природно-географічних туристичних ресурсів, їх значенням для курортного господарства та рівнем облаштованості виділяють курорти державного та місцевого значення.

Хмельницька обл. має високий рівень концентрації природно-географічних рекреаційних ресурсів, у тому числі тих, які мають лікувальні, оздоровчі, рекреаційні властивості та широко використовуються в курортному господарстві, тому їх аналіз є надзвичайно актуальним, оскільки розкриваються значні перспективи розвитку курортного господарства і рекреаційної діяльності та туризму в цілому на теренах області.

Клімат, погода, їх комфортність і вплив на самопочуття людини є визначальними чинниками розвитку для більшості функціональних типів територіальних рекреаційних систем, туристичних комплексів і масових видів туризму.

Вся територія Хмельницької обл. знаходиться в смузі кліматичного комфорту. Клімат Хмельниччини зумовлений її географічним положенням в центральній частині Правобережної України та впливом Подільської і Волинської височин. Мікроклімат регіону формується на фоні загальних кліматичних умов під впливом особливостей рельєфу Товтрового кряжу, тому особливо теплий мікроклімат спостерігається в долині Дністра й гирлових ділянках його лівих приток. Отже, Товтри відіграють кліматично-регулююче значення для регіону Придністров'я [37].

Територія Хмельницької області має помірноконтинентальний клімат з теплим літом (середня температура липня – +19 С°), м'якою зимою (середня температура січня – -5 С°) і достатньою кількістю опадів (70 % з яких припадає на теплий період і становить 500-640 мм. на рік). Температурний режим області формується, головним чином, під дією сонячної радіації. Неоднакові показники висоти Сонця над горизонтом та зміни хмарності протягом року впливають на зміну сонячної радіації від 130 кал/см² в грудні

до 530 ккал/см² в червні, досягаючи за рік 101 ккал/см².

Хмельниччина розташована вглибині материка і тому на її клімат мають вплив континентальні повітряні маси, які приносять суху погоду. Влітку на клімат впливає Азорський максимум, взимку сюди доходить повітря Сибірського антициклону, яке приносить холодну погоду. Навесні і на початку осені на територію області проникає арктичне повітря, яке приносить помітне похолодання. В усі пори року територія області перебуває під впливом циклонів, які формуються над Атлантичним океаном: влітку вони зумовлюють значну хмарність, опади, зниження температури повітря, а взимку — потепління, відлиги, снігопади.

Значна протяжність області з півночі на південь зумовлює деякі відмінності клімату між північними та південними районами. На території Хмельницької обл. прийнято виділяти три кліматичні (агрокліматичні) райони – Північний, Центральний та Південний. Північний кліматичний район займає територію Славутського, Полонського і північну частину Шепетівського району, тут випадає найбільша кількість опадів в області (650-700 мм. на рік) та спостерігається найбільша тривалість снігового покриву (90-95 днів). Центральний район займає ту частину області, яка розташована на Верхньобузькій і Случ-Хоморській височинах, відзначається підвищенням суми активних температур із півночі на південь. Південний кліматичний район об'єднує південні райони області, які прилягають до Дністра – Дунаєвецький, Новоушицький, Кам'янець-Подільський, він є найтеплішим районом [37].

У табл. 2.2.1 наведено показники кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Хмельницькій обл. за 2000-2017 рр.

Як свідчать дані табл. 2.2.1, найбільша кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням була у 2010-2011 рр. – 14 од., а у 2012-2016 рр. склала 13 од. і у 2017 р. склала 12 од. коли порівняно з 2015-2016 рр. кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням з 1 од. зменшилася на 1 од. (7,7 %). Кількість санаторіїв-профілакторіїв у 2017 р. становила 1 од., що у

Таблиця 2.2.1

Показники кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у
Хмельницькій обл. за 2000-2017 рр. [15]

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.
2000	12	1,6	7	0,3	–	–	2	0,1
2001	12	1,6	7	0,3	–	–	2	0,2
2002	12	1,6	7	0,3	–	–	2	0,2
2003	12	1,6	10	0,5	–	–	2	0,2
2004	12	1,7	10	0,6	–	–	1	0,2
2005	12	1,7	9	0,5	–	–	1	0,2
2006	12	1,7	7	0,4	–	–	1	0,1
2007	12	1,6	7	0,4	–	–	1	0,1
2008	13	1,6	5	0,3	–	–	–	–
2009	13	1,6	4	0,2	–	–	–	–
2010	14	1,7	2	0,1	–	–	1	0,0
2011	14	1,7	1	0,0	–	–	1	0,0
2012	13	1,8	1	0,1	–	–	2	0,0
2013	13	1,5	1	0,1	–	–	2	0,1
2014	13	1,5	1	0,1	–	–	2	0,1
2015	13	1,5	1	0,1	–	–	3	0,3
2016	13	1,5	1	0,1	–	–	3	0,3
2017	12	1,4	1	0,1	–	–	3	0,4
Відхилення 2017/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	-1	-0,1	0,0	0,0	–	–	0,0	0,1
- відносне, %	-7,7	6,7	0,0	0,0	–	–	0,0	33,3
Відхилення 2017/2015 р.: - абсолютне, (+; -)	-1	-0,1	0,0	0,0	–	–	0,0	0,1
- відносне, %	-7,7	6,7	0,0	0,0	–	–	0,0	33,3

7 разів менше порівняно з 2000 р. Будинки і пансіонати відпочинку в Хмельницькій обл. відсутні. Кількість баз та інших закладів відпочинку на протязі 2015-2017 рр. залишилася без змін – 3 од., а кількість ліжок у 2017 р.

порівняно з 2015-016 рр. зросла на 100 од.

Розглянемо найбільш відомі бальнеологічні курорти Хмельницької області. Обласний міжгосподарський санаторій «Україна» розташований у с. Маків Дунаєвецького району Хмельницької обл. на відстані 96 км. від м. Хмельницького і 17 км від м. Кам'янця-Подільського поблизу траси Хмельницький-Чернівці. Корпуси міжгосподарського санаторію «Україна» знаходяться в хвойно-листяному парку на березі штучного озера. Навколо санаторію розташований розкішний лісопарк площею 19 га, штучне озеро з блакитною прозорою водою площею 9 га. Саме, приблизно, в цьому місці починається гориста місцевість – Подільські Товтри, які надалі переходять в Карпати. Місцевість вкрита лісами, чисте повітря, м'який клімат, наявність Маківського родовища мінеральних вод, рівнозначних відомим джерелам типу «Нафтусі», «Миргородської» та Кавказьких мінеральних вод, все це робить санаторій «Україна» унікальним курортом Хмельниччини. Санаторій «Україна» пропонує комплексне лікування та оздоровлення, яке включає лікування на базі двох джерел мінеральної води, лікування штучними мінеральними водами, лікувальними грязями, озокеритом, електрофарезом, перлинними ваннами, ароматизованими ваннами з натуральними оліями хвої, циркулярним душем, душем Шарко; широко використовується лікувальна фізкультура та масаж. Санаторій оснащений рентгенологічним кабінетом, кабінетом гастродуоденоскопії, дуоденального зондування, кишкових зрошень, Н-метрії, колоноскопії, електрокардіограми, гідротерапії, гальваногрязьовий кабінет, озокеритний кабінет, фізіотерапевтичний кабінет, кабінет мануальної терапії, фітотерапії, голкорефлексотерапії, масажний кабінет, кліматотрон, бювет.

Ще одним унікальним оздоровчим центром Хмельниччини є бальнеологічний курорт «Сатанів». Сатанів – селище міського типу (сmt.), розташоване в Городоцькому районі Хмельницької обл. Сам бальнеологічний курорт Сатанів розташований в 2 км. від Сатанова на межі Хмельницької та Тернопільської обл. на р. Збруч. Курорт Сатанів

розташований у лісовій зоні на території Національного природного парку «Подільські Товтри» та межує з Медоборами (Тернопільська обл.). Завдяки подібним лікувальним властивостям мінеральної води в Сатанові з Трускавецькою Нафтусею, воду в Сатанові почали називати Збручанською Нафтусею. Збручанська Нафтуся має також унікальні властивості й у великій кількості містить йод, бром, мідь, марганець, фтор, двовалентне залізо, метаборну кислоту, фосфор та інші цінні мікроелементи [31].

Важливе місце в системі організації виховної роботи підростаючого покоління посідають позашкільні дитячі заклади, колективи та об'єднання. Однією з найбільш розповсюджених позашкільних установ є дитячий заклад оздоровлення й відпочинку. Він розкриває перед вихованцями широкий простір можливостей для розвитку здібностей, надає їм право вільного вибору змісту, форми та виду діяльності. Але все це можливе за умови ефективної організації виховної роботи, яка б сприяла створенню позитивної атмосфери для розвитку й самореалізації молодої людини.

Організація літнього оздоровлення й відпочинку, змістовного дозвілля, творчого особистісного розвитку дітей, підлітків і молоді – одне із завдань суспільства.

У табл. 2.2.2 наведено показники кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в Хмельницькій обл. у 2000-2018 рр.

Як свідчать дані табл. 2.2.2, максимальна кількість – 1357 заклади відпочинку, у т. ч. 16 закладів оздоровлення складала у 2004 р. З різних причин (відсутність фінансування, застаріла матеріально-технічна база, невідповідність закладів вимогам державного соціального стандарту оздоровлення і відпочинку дітей, використання закладів для тимчасового проживання переселенців) у 2014 р. загальна кількість закладів скоротилася до 687 закладів, а вже у 2019 р. сягнула 122 заклади. Що стосується кількості дітей, які перебували у даних закладах, динаміка після 2004 р. з 117,689 тис. відпочиваючих спостерігається тенденція постійного падіння та у 2019 р.

Таблиця 2.2.2

Показники кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в Хмельницькій обл. за 2000-2018 рр. [15]

Роки	Кількість закладів, од.		У них місць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі у тому числі заклади оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення
2000	1052	16	3738	2464	78736	4632
2001	1188	14	2827	2001	88694	3648
2002	1204	14	3061	1875	89155	3556
2003	1236	14	2138	1932	95711	5760
2004	1357	16	2916	2416	117689	7024
2005	872	14	2874	1905	111524	5304
2006	872	14	3050	1930	102456	5428
2007	867	14	2741	1901	99187	5141
2008	884	11	2142	1560	95792	4497
2009	865	11	2591	1540	87808	4094
2010	871	10	1804	1260	84474	3346
2011	869	11	2555	1430	83788	3290
2012	834	10	1627	1260	77682	2993
2013	833	11	1794	1520	80674	3558
2014	687	12	1853	1750	57664	3896
2015	267	10	1668	1584	22420	3482
2016	239	9	1530	1480	19744	3628
2017	204	9	1604	1554	18628	3868
2018	172	5	797	752	15948	2397
2019	122	6	1207	967	13799	2800
Відхилення 2019/2018 р.: - абсолютне, (+; -)	-50	1	410	215	-2149	403
- відносне, %	-29,1	20,0	51,4	28,6	-13,5	16,8
Відхилення 2019/2017 р.: - абсолютне, (+; -)	-82	-3,0	-387	-587	-4827	-1068
- відносне, %	-40,2	-33,3	-48,6	-37,8	-25,9	-27,6

сягнула 13,799 тис. осіб, у т. ч. дітей, які перебували у закладах оздоровлення

– 2,800 тис. осіб з причин зазначених вище.

Варто, також зазначити, що відповідно до Планів проведення державної атестації дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, погоджених Мінсоцполітики, обласними та Київською міською державними адміністраціями у 2020 р. заплановано проведення державної атестації 126 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку всіх форм власності в Україні.

За результатами підведення підсумків проведення державної атестації у 2020 р. встановлено, що було проведено державну атестацію 25 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку всіх форм власності, з яких вищу категорію присвоєно 9 закладам, першу категорію – 12 закладам, другу категорію – 4 закладам. Державну атестацію не проведено у 101 дитячому закладі оздоровлення та відпочинку в Україні.

У 2020 р. державну атестацію дитячих закладів оздоровлення та відпочинку проведено у 5 областях України (Івано-Франківська, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Черкаська).

Основною причиною не проведення державної атестації дитячих закладів оздоровлення та відпочинку в 2020 р., перенесення строків її проведення є ненадання більшістю таких закладів відповідних послуг у зв'язку з прийняттям Урядом низки рішень щодо запровадження обмежувальних заходів, пов'язаних з поширенням на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Так 87 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, в яких було заплановано проведення державної атестації в 2020 р., не працювали у зв'язку з карантинними обмеженнями.

Також мали місце такі причини, як відсутність фінансування на оновлення матеріально-технічної бази та усунення недоліків, не подання керівниками закладів необхідних документів. Державна атестація цих закладів буде проведена у 2021 році за умови благополучної епідеміологічної ситуації та під час роботи закладів [74].

Багатство та унікальність природно-рекреаційних ресурсів в Хмельницькій обл. створює передумови для розвитку санаторно-курортного господарства, а за рахунок нього й економіки регіону за рахунок їх ефективного використання, дає підстави сподіватися, що на території Хмельниччини рекреація згодом переросте у потужну індустрію відпочинку, фізичного й духовного відновлення, глибокого національного самоусвідомлення, екологічної освіти і виховання рекреантів, тому рекреаційна сфера повинна бути визнана в області як одна з пріоритетних.

У наступному підрозділі нами буде проведено оцінку розвитку туризму у Хмельницькій області.

2.3 Оцінка розвитку туризму в регіоні

Туризм у сучасному світі сприяє демократизації суспільства, підвищенню культурного рівня людей, поліпшенню здоров'я населення, здійснює внесок у соціально-економічний розвиток регіонів і країни в цілому. Він збільшує надходження фінансових ресурсів, зростанню попиту на товари і послуги, зокрема, на вироби місцевої промисловості. Галузь відіграє роль «багатоканального мультиплікатора», що проявляється в стимулюванні розвитку інших сфер суспільного життя. Усі ці сфери працюють для створення високоякісного, доступного широким верствам населення та конкурентоздатного туристичного продукту [19, с. 9].

Туризм сприяє розширенню та диверсифікації (територіальної та асортиментної) сфери прикладання праці, а також забезпечує залучення інвестицій та збільшення доходності місцевих бюджетів, виступає засобом підтримки конкурентоспроможності територій, що сприяє збереженню поселенської мережі.

Не можна забувати про збереження історичної та культурної спадщини, сприяння підвищенню іміджу території, зокрема, за рахунок її

інфраструктурного облаштування, та поліпшенню на цій основі рівня життя місцевого населення. Туристичні підприємства тяжіють до регіонів з найбільш багатим і багатогранним туристичним потенціалом. З точки зору туристичного освоєння та використання, одним з них є Поділля, зокрема Хмельницька область. Цей регіон багатий історично-культурними пам'ятками, природно-кліматичними умовами, має вигідне географічне розташування. Хмельницька область багата історико-культурними пам'ятками загальнодержавного значення, найбільша кількість яких зосереджена у містах Кам'янець-Подільському, Старокостянтинові, Меджибожі тощо.

Основний туристичний потенціал Хмельниччини включає мальовничу природу (р. Дністер, Товтри, ліси та озера на півночі області), мінеральні води (Нафтуся, Миргородського типу та радонові води), історична й архітектурна спадщина (м. Кам'янець-Подільський, селище Меджибіж, с. Самчики) і санаторії для медичного лікування і відновлення здоров'я. Існує 269 природоохоронних зон і об'єктів: 39 заказників (включаючи 15 державного значення), 198 пам'яток природи (4 державного значення), ботанічний сад у м. Кам'янець-Подільський, 7 природних заповідників, 24 парки, яким присвоєно статус пам'яток природи/паркового мистецтва (включаючи 8 державного значення) та одна пам'ятка ЮНЕСКО (дуга Струве, 3 з 4 елементів якої, наявних в Україні, знаходяться на території області). Найвизначніші туристичні місця області: Національний природний парк «Подільські Товтри», Національний історико-культурний заповідник «Кам'янець», державні історико-культурні заповідники «Товтри» і «Самчики». Також існують цікаві історичні об'єкти (в населених пунктах Сутківці, Антоніни, Губин, Ізяслав, Гриців, Зіньків, Старокостянтинів, Пилява, Жванчик, Сатанів, Іванківці тощо), ряд санаторно-курортних закладів і центрів відновлення здоров'я на базі мінеральних вод.

Хмельницька область розташована в західній частині України. Її площа становить 20,6 тис. кв. км (3,2% території країни). Область лежить у

лісостеповій зоні. На території області 165 річок, які належать до басейнів Дніпра (Горинь, Случ та ін.), Південного Бугу (Бужок, Вовк, Згар, Рів, Іква), Дністра (Збруч, Жванчик, Смотрич).

На Хмельниччині є 8 пам'яток садово-паркового мистецтва – парки Антонінський, Голозу бинецький, Малівецький, Михайлівський, Новоселицький Полонського району, Новоселицький Старокостянтинівського району, Полонський, Самчиківський. В області розташований Національний природний парк «Подільські Товтри». Природною пам'яткою є Смотрицький каньйон у долині р. Смотрич. Відома печера знаходиться в с. Черче.

В області працюють 3 заповідники (Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», Державний історико-культурний заповідник у м. Кам'янець-Подільському, Державний історико-культурний заповідник «Самчики») і 9 музеїв із трьома відділами. Серед них – Меджибізький регіональний історико-етнографічний музей-фортеця, меморіальний музей А. Ахматової (с. Слобідка Шелехівська).

Загальна кількість пам'яток археології, історії, архітектури, містобудування і монументального мистецтва у Хмельницькій області складає 2015 одиниць. На державному обліку перебуває 387 пам'яток архітектури і містобудування [45].

Сьогодні особливо зростає значення регіональної туристичної політики. Хмельниччина є одним із регіонів перспективного розвитку туризму в Україні. Про це свідчать вигідні особливості її географічного розташування, сприятливий клімат, багатство природно-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу. Основними завданнями розвитку туризму на Хмельниччині є формування туристично-рекреаційного комплексу для задоволення потреб населення у санаторно-курортному лікуванні, відпочинку і туризмі; формування ринку конкурентоздатних на міжнародному рівні рекреаційних послуг на основі ефективного використання наявних природних і культурно-історичних

ресурсів та залучення максимальної кількості туристів на територію області, збільшення обсягів надходження коштів, у тому числі валютних, до місцевих бюджетів, збереження чистоти природного довкілля та охорона рекреаційних ресурсів області [37].

Хмельниччина має величезні ресурси для надання туристсько-екскурсійних послуг. Область характеризується невисокою концентрацією промисловості, сприятливою екологічною ситуацією і значним потенціалом рекреаційних ресурсів. Поєднання ландшафтних та історико-культурних ресурсів на її території створює необхідні передумови для активізації розвитку туризму. На стан кон'юнктури у будівництві та інфраструктурі позитивно впливає збільшення об'єктів туризму, оновлення готельного господарства, що дозволяє вирішити проблеми зайнятості у регіоні.

Протягом останніх років спостерігаються значні диспропорції у розвитку туризму на території нашої країни. Іноземні туристи найбільш активно відвідують лише такі регіони України, як м. Київ (39 %), Одеську область (19 %) і м. Львів (9%). Найменша частка іноземних туристів приїжджає у Житомирську (0,001 %), Сумську (0,05 %), Тернопільську (0,1 %) та Кіровоградську (0,1 %) області. Чіткий аналіз регіональних проблем розвитку туризму, а також урахування досвіду провідних зарубіжних країн в організації туристичної діяльності є особливо актуальним питанням для розроблення заходів щодо покращення ситуації, яка склалася у Хмельницькій області.

Поєднання ландшафтних та історико-культурних ресурсів створює необхідні передумови для активізації розвитку підприємництва у сфері туризму. Крім цього Хмельниччина характеризується відносно невисокою концентрацією промисловості, порівняно сприятливою екологічною ситуацією і значним потенціалом рекреаційних ресурсів. Туристичний потенціал області активно просувається на ринок юридичними та фізичними особами, які є суб'єктами туристичної діяльності (табл. 2.3.1).

У табл. 2.3.1 наведено показники кількості суб'єктів туристичної

діяльності в Україні та Хмельницькій обл. за 2018-2019 рр.

Таблиця 2.3.1

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності в Україні та
Хмельницькій обл. за 2018-2019 рр. [15]

Region	Кількість суб'єктів туристичної діяльності, усього	У тому числі		
		туроператори	турагенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
Юридичні особи				
2017 р.				
Україна	1743	498	1172	73
Хмельницька обл.	25	1	20	4
2018 р.				
Україна	1833	529	1243	61
Хмельницька обл.	25	1	20	4
2019 р.				
Україна	1867	538	1259	70
Хмельницька обл.	25	2	19	4
Фізичні особи-підприємці				
2017 р.				
Україна	1726	–	1630	96
Хмельницька обл.	64	–	60	4
2018 р.				
Україна	2460	–	2322	138
Хмельницька обл.	64	58		6
2019 р.				
Україна	2797	–	2644	153
Хмельницька обл.	63	–	57	6

Проаналізуємо дані табл. 2.3.1, що стосуються юридичних осіб суб'єктів туристичної діяльності в Україні. На протязі 2017-2019 рр. спостерігається зростання кількості туроператорів з 498 од. у 2017 р. до 538 од. у 2019 р. Аналогічна ситуація спостерігається з турагентами на протязі досліджуваного періоду, так у 2019 р. їх кількість склала 1259 од., що на 87 од. більше ніж у 2017 р. Ситуація із суб'єктами, що здійснюють екскурсійну діяльність в Україні має стабільний характер і у 2019 р. становила 70 од. Що стосується Хмельницької обл. – загальна кількість суб'єктів туристичної

діяльності на протязі досліджуваного періоду має стабільний характер – 25 од. До позитивного слід зазначити появу на регіональному ринку ще одного туроператора. Розглянемо ситуацію з фізичними особами-підприємцями суб'єктами туристичної діяльності в Україні. На протязі 2017-2019 рр. спостерігається стрімке зростання кількості турагентів з 1630 од. у 2017 р. до 2644 од. у 2019 р. Аналогічна ситуація спостерігається з суб'єктами, що здійснюють екскурсійну діяльність на протязі досліджуваного періоду, так у 2019 р. їх кількість склала 153 од., що на 57 од. більше ніж у 2017 р.

Геополітичні та соціально-економічні зміни, розвиток інформаційних технологій суттєво вплинули на динаміку туристичного потоку в Хмельницькому регіоні, призвели до трансформування туристичної галузі з такої, що орієнтована на обслуговування організованих туристів, на багатогалузеву сферу діяльності, спрямовану на задоволення різноманітних потреб індивідуальних подорожуючих. Комплексний та мобільний характер сучасного туризму сформував попит на безпечне та комфортне для життя і здоров'я середовище, здатне забезпечити всі необхідні умови для реалізації громадянами права на відпочинок та свободу пересування.

У табл. 2.3.2 наведено показники кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму у Хмельницькій обл., 2000-2019 рр.

Як свідчать дані табл. 2.3.2, у 2019 р. загальна кількість обслуговуваних туристів в регіоні становила 27613 осіб, що на 1185 осіб (7,3 %) більше ніж у 2018 р. та на 784 особи (2,9 %) у 2017 р. Кількість виїзних туристів в регіоні суттєво зросла і становила у 2019 р. 19820 осіб, що на 6100 осіб (44,5 %) більше ніж у 2018 р. та на 5372 особи (37,2 %) у 2017 р. відповідно. Кількість внутрішніх туристів в регіоні навпаки суттєво скоротилася і склала у 2019 р. 7789 осіб, що на 4228 осіб (35,2 %) менше ніж у 2018 р. та на 4562 особи (36,9 %) у 2017 р. відповідно.

У табл. 2.3.3 наведено показники роботи туроператорів та турагентів в Україні та Хмельницькій обл. за 2018-2019 рр. (юридичні особи).

Таблиця 2.3.2

Показники кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму у Хмельницькій обл., 2000-2019 рр., осіб [15]

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	27750	1132	8224	18394
2001	28983	1032	9394	18557
2002	39819	999	8592	30228
2003	44280	1257	8663	34360
2004	44140	1264	9201	33675
2005	40301	1091	10325	28885
2006	40416	839	11853	27724
2007	56793	752	15386	40655
2008	69508	2461	13385	53662
2009	61032	1270	11390	48372
2010	59806	196	12816	46794
2011	31212	—	13048	18164
2012	32437	2	15410	17025
2013	24402	24	14966	9412
2014	19027	—	12373	6654
2015	25416	—	15227	10189
2016	19885	—	14158	5727
2017	26829	30	14448	12351
2018	25738	1	13720	12017
2019	27613	4	19820	7789
Відхилення 2019/2018 р.: - абсолютне, (+; -)	1875	3	6100	-4228
- відносне, %	7,3	75,0	44,5	-35,2
Відхилення 2019/2017 р.: - абсолютне, (+; -)	784	-26	5372	-4562
- відносне, %	2,9	-86,7	37,2	-36,9

Як свідчать дані табл. 2.3.3 обсяг доходів туроператорів в Україні від надання туристичних послуг у 2018 р. 20307544,1 тис. грн, що на 13,3 % більше ніж у 2017 р. турагенти у 2018 р. отримали 715185,5 тис. грн, що на

Таблиця 2.3.3

Показники роботи туроператорів та турагентів в Україні та
Хмельницькій обл. за 2018-2019 рр. (юридичні особи), тис. грн [15]

Регіон	Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів)	У тому числі від екскурсійної діяльності	Сума комісійних, агентських і інших винагород	Операційні витрати
2017 р.				
Туроператори				
Україна	17917371,6	16979,1	263165,5	14263972,0
Хмельницька обл.	–	–	–	–
Турагенти				
Україна	552130,0	7112,7	445800,5	611592,0
Хмельницька обл.	4528,1	62,1	4500,6	4638,6
2018 р.				
Туроператори				
Україна	20307544,1	37487,8	306209,8	17125548,9
Хмельницька обл.	19,4	9,1	–	28,8
Турагенти				
Україна	715185,5	9832,6	650430,9	772022,3
Хмельницька обл.	2409,4	165,4	2290,1	2225,7
2019 р.				
Суб'єктів туристичної діяльності (юридичні особи)				
Україна	31948701,2	113651,0	1086118,7	19060637,7
Хмельницька обл.	6877,9	3014,6	3727,5	6454,7

29,5 % більше ніж у 2017 р. У 2019 р. у статистичних даних турагенти і туроператори об'єднані разом і дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів) складає в Україні 31948701,2 тис. грн., а Хмельницькій обл. 6877,9 тис. грн.

Варто, також зазначити, що Стратегія розвитку туризму і курортів Хмельницької області є невід'ємною складовою Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2011-2020 рр. [63]. Програмою передбачається здійснення комплексу заходів щодо вдосконалення системи управління туристичною галуззю, створення умов для реалізації інвестиційних проектів, нарощування обсягів надання туристичних послуг за

рахунок розширення в'їзного та внутрішнього туризму, підвищення якості та розширення асортименту туристичних послуг, підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів історико-культурної спадщини, поліпшення транспортного обслуговування, випуску якісної рекламної продукції.

Однією з чотирьох стратегічних цілей Стратегії є реалізація туристичного потенціалу регіону, щодо якої виділено дві операційні цілі. За встановленими цілями заплановано реалізувати дев'ять проєктів. Формування активної регіональної політики на сучасному етапі в Хмельницькій області потребує проведення аналізу основних негативних чинників, більшість з яких характерні як для країни в цілому, так і для її регіонів:

- політична та економічна нестабільність в державі, низька екологічна безпека і недосконалість державної туристичної політики;
- про Хмельниччину та її туристично-рекреаційний потенціал мало відомо закордонним споживачам. Причиною цього є недостатня фінансова підтримка держави і місцевих органів влади та відсутність комплексного підходу до просування вітчизняного турпродукту на національному і світовому ринках туристичних послуг;
- недостатній рівень розвиненості матеріально-технічної бази туризму та її невідповідність міжнародним стандартам, а також недостатньо розвинена транспортна система, яка включає транзитні перевезення, організацію залізничного сполучення, розвиток автомагістралей, повітряного, морського і річкового транспорту. Транспортні шляхи регіону перебувають у незадовільному стані та не відповідають міжнародним вимогам щодо швидкого, надійного, безпечного та комфортного перевезення туристів. Окрім цього, недостатньо розвинена туристична і сервісна інфраструктури;
- проблеми системи водопостачання, збору сміття, поганий стан вулиць та тротуарів, освітлення, недосконалі засоби комунікацій і

незадовільний темп їх реорганізації;

- недостатній розвиток інформаційної інфраструктури туристичного бізнесу, що не дає вітчизняним та іноземним туристам змоги оперативно отримувати корисну інформацію про туристично-рекреаційні можливості Хмельниччини, заздалегідь здійснити бронювання;

- недостатність нових розроблених туристичних маршрутів для українських та іноземних туристів [7].

Поставлені завдання можуть бути вирішені шляхом: упровадження сучасних методів рекламно-презентаційної діяльності; підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів і об'єктів історико-культурної спадщини; створення сучасної дорожньої інфраструктури на основних туристичних маршрутах; реконструкції та модернізації санаторно-курортних, відпочинкових і туристичних закладів; підвищення якості та розширення асортименту туристичних послуг; організації екскурсійної та туристично-оздоровчої роботи серед усіх вікових груп населення області, насамперед дітей, підлітків і молоді; упровадження нових туристичних маршрутів і тематичних екскурсійних програм; підготовки та випуску якісної рекламної продукції й сувенірів.

Серед інших важливих чинників, які стримують розвиток туристичної галузі й належать до маркетингової складової туристичної політики, слід назвати недостатній розвиток інформаційної інфраструктури туристичного бізнесу, що не дозволяє вітчизняним та іноземним туристам оперативно отримувати корисну інформацію про туристично-рекреаційні можливості України, заздалегідь забронювати і зарезервувати туристичні послуги.

Туристична політика є практикою впровадження науково обґрунтованої концепції розвитку туризму в країні, що має за мету таку розбудову індустрії туризму, яка б за своїми кількісними і якісними параметрами дозволяла задовольняти потреби внутрішнього ринку і виступати із власним конкурентоспроможним туристичним продуктом на міжнародному ринку.

Сьогодні особливо зростає значення регіональної туристичної політики.

Хмельниччина є одним із регіонів перспективного розвитку туризму в нашій країні. Це пояснюється вигідними особливостями її географічного розташування, сприятливим кліматом, багатством природно-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу. Основними завданнями розвитку туризму на Хмельниччині є формування туристично-рекреаційного комплексу, який задовольняв би потреби населення в санаторно-курортному лікуванні, відпочинку і туризмі.

Упровадження нових екскурсійних маршрутів, пошук ефективних форм поєднання різних видів туризму (напр., екологічного туризму з природно-пізнавальним, сільським і мисливським та ін.) сприятиме подальшому розвитку туризму на Хмельниччині. Для формування позитивного сприйняття Хмельниччини як привабливого туристичного регіону потрібні значні маркетингові зусилля, які необхідно спрямувати на вдосконалення системи інформаційного забезпечення, поглиблення маркетингових досліджень у сфері туризму, стимулювання розвитку інфраструктури туризму шляхом залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для реконструкції, будівництва туристичних об'єктів.

На підставі світового досвіду можемо стверджувати, що розвиток туристичної галузі на Хмельниччині можливий за поєднання рекреаційних ресурсів, багатой історико-архітектурної та культурної спадщини з розвинутою туристичною інфраструктурою та відповідними соціально-економічними умовами. Розбудова туристичної інфраструктури Хмельниччини, на нашу думку, ведеться без урахування оцінки внутрішнього ринку споживача туристичних послуг. Територіальний маркетинг вимагає, насамперед, визначення адресних груп, на які розрахований туристичний продукт. Маючи дані про вік, стать, сімейний стан потенційного вітчизняного рекреанта, його смаки, улюблений сезон і т.д., підприємець зможе визначити, який вид туризму найбільш перспективний [1].

Отже, напрями розвитку туризму регіону мають стати концептуальною

базою довгострокової обласної програми, що включатиме створення організаційно-правових та економічних засад становлення туризму як високорентабельної галузі економіки регіону, важливого засобу культурного та духовного виховання жителів області, відтворення їх трудового потенціалу:

- проведення науково-дослідних, проектних робіт з актуальних проблем розвитку рекреаційно-туристичних господарств;
- залучення приватного сектора, особливо у сільській місцевості, до рекреаційно-туристичного підприємництва та сільського зеленого туризму;
- створення сприятливих умов для розвитку оздоровчо-спортивного, екологічного, пригородницького видів туризму тощо;
- ефективне використання природного та історико-культурного потенціалу Хмельниччини;
- організація приміських зон короткочасного відпочинку, створення нових рекреаційних зон загальнодержавного та місцевого значення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Хмельницька область, є одним із найбільш привабливих регіонів України з точки зору туристичного освоєння. Хмельницька область має величезні природні ресурси для динамічного розвитку туризму і рекреації. За рівнем забезпечення землями рекреаційного призначення регіон посідає перше місце в країні, а природні рекреаційні ресурси – друге місце у структурі її природно-рекреаційного потенціалу. Однак сьогодні рекреаційний потенціал області використовується недостатньо, що пояснюється особливостями регіонального господарювання та слабкою промоцією регіону для потреб туризму та рекреації.

Хмельниччина є одним із перспективних туристичних регіонів України. Регіон має значний туристичний потенціал, однак, цей потенціал у туристичних цілях на території області використовується не ефективно. Головними проблемами області є неналежний рівень туристської інфраструктури: закладів розміщення і харчування, а також дороги. Розвиток інфраструктури потребує значних інвестицій з боку держави і від приватних підприємців.

На підставі світового досвіду можемо стверджувати, що розвиток туристичної галузі на Хмельниччині можливий за поєднання рекреаційних ресурсів, багатой історико-архітектурної та культурної спадщини з розвинутою туристичною інфраструктурою та відповідними соціально-економічними умовами. Пріоритетними та перспективними напрямками промоції туристичного продукту для Хмельниччини є подієвий і фестивальний туризм. Упровадження нових екскурсійних маршрутів, пошук ефективних форм поєднання різних видів туризму сприятиме подальшому розвитку туризму на Хмельниччині. Для формування позитивного сприйняття Хмельниччини як привабливого туристичного регіону потрібні значні маркетингові зусилля, які необхідно спрямувати на вдосконалення

системи інформаційного забезпечення, поглиблення маркетингових досліджень у сфері туризму, стимулювання розвитку інфраструктури туризму шляхом залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для реконструкції, будівництва туристичних об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баженова С. Е. Сучасний стан туристичної галузі в Хмельницькій області / С. Е. Баженова // Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Економічні науки. – 2013. – Вип. 8. – С. 314-315.
2. Бартошук О. В. Моделі розвитку індустрії туризму (зарубіжний досвід) / О. В. Бартошук // Держава і регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2011. – № 2. – С. 62–68.
3. Бернадська Г. Сутність поняття «туристична інфраструктура» та її складові / Г. Бернадська, А. Лебіч, А. Цибульська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://konfgeolutsk.wordpress.com/2019/04/10/%81>.
4. Близнюк А. М. Механізми державного регулювання сфери туризму: сутність і шляхи удосконалення / А. М. Близнюк, Л. І. Давиденко, Н. Й. Коніщева // Вісник ДІТБ. Серія «Економіка, організація і управління підприємствами (у туристичній сфері)». – 2007. – № 11. – С. 76–84.
5. Бойко М. Г. Організація готельного господарства: підручник / М. Г. Бойко, Л. М. Гопкало. – К. : Київ, нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 448 с.
6. Бунтова Н. В. Кадрове забезпечення галузі туризму з урахуванням міжнародного досвіду / Н. В. Бунтова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/117864>.
7. Буторіна В. Б. Проблеми і напрями реалізації туристичного потенціалу Хмельниччини / В. Б. Буторіна // Науковий вісник Херсонського державного університету Серія Економічні науки. – 2016. – Вип. 19. – Ч. 1. – С. 103-106
8. Вершицкий А. В. Виды и специфика инфраструктуры туризма / А. В. Вершицкий // Культура народов Причерноморья. – 2013. – № 264. – С.136-142.
9. Гайдук А. Формування туристичної ринкової інфраструктури як

фактор підвищення ефективності функціонування ринку туристичних послуг / А. Гайдук // Регіональна економіка. – 1999. – № 2. – С. 172–178.

10. Головащенко О. В. Соціальні функції та види туризму в перехідному суспільстві / О. В. Головащенко // Нова Парадигма: альманах наукових праць. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – Вип. 18. – С. 23–27.

11. Давидова О. Г. Моделі державного регулювання розвитку туристичної діяльності: світовий досвід / О. Г. Давидова // Ефективна економіка. – 2012. – № 10.

12. ДБН В.2.2-9-99. Громадські будинки та споруди. Основні положення (лист Держбуду України від 15 березня 2002 року № 4/2-99). – К.: Держбуд України, 1999. – 61 с.

13. Департамент консульської служби / Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/directorate>.

14. Державна прикордонна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dpsu.gov.ua/ua/activities/skipping/skipping_18.htm.

15. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

16. Державне управління: Словник-довідник / За заг. ред. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. – К. : Вид-во української академії державного управління, 2002. – 228 с.

17. ДК 016-2010. Національний класифікатор України. Державний класифікатор продукції та послуг [Чинний від 2012-01-01]. – К.: Держстандарт України, 2013. – 1807 с.

18. Долгопола Г. Є. Туристична інфраструктура: до проблеми визначення та функціонування державноприватного партнерства / Г. Є. Долгопола, Я. С. Корабельнікова // Межд. науч.-практ. Интернет-конф. «Актуальные вопросы повышения конкурентоспособности государства, бизнеса и образования в современных экономических условиях» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://tourlib.net/statti_ukr/dolgopola.htm.

19. Драпушко Р. Туристичний потенціал України: стан, проблеми та перспективи розвитку / Р. Драпушко. – К.: Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2007. – 152 с.

20. ДСТУ 2462-94 Державний стандарт України. Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення [Чинний від 1997-04-01]. – К.: Держстандарт України, 2000. – 5 с.

21. ДСТУ 3413-96 Державний стандарт України. Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок проведення сертифікації продукції [Чинний від 1997-04-01]. – К.: Держстандарт України, 1997. – 14 с.

22. ДСТУ 3498-96 Державний стандарт України. Система сертифікації УкрСЕПРО. Бланки документів. Форма та опис [Чинний від 1997-01-01]. – К.: Держстандарт України, 1997. – 24 с.

23. ДСТУ 3957-2000. Державний стандарт України. Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок обстеження виробництва під час проведення сертифікації продукції [Чинний від 2003-03-01]. – К.: Держстандарт України, 2000. – 20 с.

24. ДСТУ 3957-2000. Державний стандарт України. Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок обстеження виробництва під час проведення сертифікації продукції. [Чинний від 2003-03-01]. – К.: Держстандарт України, 2000. – 20 с.

25. ДСТУ 4268:2003. Державний стандарт України. Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги [Чинний від 2004-01-07]. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. – 14 с.

26. ДСТУ 4269:2003. Державний стандарт України. Послуги туристичні. Класифікація г – отелів [Чинний від 2004-01-09]. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. 13 с.

27. ДСТУ 4527:2006. Державний стандарт України. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення [Чинний від 2006-01-10]. – К.: Держспоживстандарт України, 2006. – 28 с.

28. ДСТУ ISO 9000-2001. Державний стандарт України. Система управління якістю. Основні принципи і словник. – К.: Держстандарт України, 2001. – 33 с.
29. Дурович А. Организация туризма : учебное пособие / А. Дурович. – СПб. : Питер, 2009. – 320 с.
30. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / [авт.-уклад. В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух]. – К. : Слово, 2006. – 372 с.
31. Ковтуник І. І. Бальнеологічні курорти хмельницької області як база для розвитку економіки регіону. Ефективна економіка. 2018. № 10. Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6606>.
32. Козловський Є. В. Правове регулювання туристичної діяльності : навч. посіб. / Є. В. Козловський. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 272 с.
33. Корнева Д. А. Перспективи розвитку туристичної інфраструктури Донецького регіону / Д. А. Корнева // Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому. – 2012. – № 16. – С. 103-108.
34. Кравчук І.В. Державне регулювання розвитку туризму: зарубіжний досвід та перспективи впровадження / І. В. Кравчук // Вісник Львівського національного університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2008. – Вип. 24. – С. 134–141.
35. Кривега К. В. Туристична інфраструктура: поняття та складові / К. В. Кривега // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2005. – Вип. 21. – С. 118-124.
36. Кузик С. П. Географія туризму: навч. посіб. / С. П. Кузик. – К. : Знання, 2011. – 271 с.
37. Любинська І. Б. Оцінка кліматичних ресурсів Хмельницької області для організації рекреаційної діяльності / І. Б. Любинська // Наукові записки Тернопільського національного пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія. – 2010. – Вип. 2 (28). – С. 256–260.

38. Любіцева О. О. Методика розробки турів : навчальний посібник / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2003. – 104 с.
39. Любіцева О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – 3-є вид., перероб. та доп. – К. : Альтерпрес, 2005. – 436 с.
40. Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності // Наказ Державної туристичної адміністрації України та Державного комітету статистики України від 12.11.2003. – №142/394.
41. Мініч І. М. Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз : автореф. дис. канд. соц. наук / І. М. Мініч. – Київ, 2002. – 18 с.
42. Новикова В. І. Рекреаційна інфраструктура : суть поняття, види, методи дослідження / В. І. Новикова // Географія в інформаційному суспільстві: зб. наук, праць. – К. : ВЛГ «Обрії», 2008. – Т. IV. – С. 163–165.
43. Офіційний веб-сайт Хмельницької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://adm.km.ua>.
44. Папирян Г. А. Экономика туризма / Г. А. Папирян. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 208 с.
45. Перспективи розвитку туризму Хмельницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tourism-book.com/books/book-42/chapter-1451/>.
46. Поняття державного регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Державне_регулювання.
47. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про туризм»: Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 50. – Ст. 2600.
48. Про затвердження переліку населених пунктів, віднесених до курортних: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.1996 р. № 1576 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-96-%D0%BF>.
49. Про затвердження Порядку створення і ведення Державного

кадастру природних лікувальних ресурсів: Постанова КМУ від 26.07.2001 р. № 872 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

50. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05. 1991 р. № 1023-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

51. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

52. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 р. № 29/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 191.

53. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-17>.

54. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264 (зі змін. та допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

55. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2465-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

56. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець»: Закон України від 18.03.1999 р. № 514 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 18. – Ст. 139.

57. Про стандартизацію: Закон України від 5.06.2014 р. № 1315-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.

58. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

59. Реалізація потенціалу транспортної інфраструктури України в стратегії посткризового економічного розвитку : аналітична доповідь / Д. К. Прейгер (керівник авторського колективу), О. В. Собкевич, О. Ю. Ємельянова ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2011. – 37 с.

60. Сірик А. Державне регулювання ринку туристичних послуг України. / А. Сірик // Економічний вісник Донбасу. – 2017. – № 2 (48). – С. 100–104.
61. Слободенюк Е. В. Туризм як чинник гуманізації відносин між народами: автореф. дис. к.ф.н.: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – К.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2003. – 18 с.
62. Смирнов І. Г. Інтеграція у європейську транспортно-логістичну систему – стратегічний вибір України (геопросторовий аспект) / І. Г. Смирнов, І. В. Шум // Український географічний журнал. – 2005. – № 3. – С.32–37.
63. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.adm-km.gov.ua/doc/doc37_RD_Strategy.pdf.
64. Традиционные ремесла и сувенирная индустрия Новгородского региона / Руководитель проекта О. С. Соболева ; авторский коллектив А. В. Астафьев, Д. А. Зильперт, О. В. Карпова [и др.] ; редактор А. В. Якурин ; Комитет культуры, туризма и архивного дела Новгородской области ; ГОУ ДПО «Новгородский областной Центр подготовки кадров в сфере культуры». – Великий Новгород, 2009. – 75 с.
65. Туристична діяльність. Нормативна база / упор. О. М. Роїна. – К. : КНТ, 2005. – 448 с.
66. Устойчивое развитие туризма : пособие для специалистов по местному планированию. – М. : Изд. ВТО, 1993. – 152 с.
67. Цопа Н.В. Менеджмент міжнародного туризму (на прикладі Автономної Республіки Крим): автореф. дис. к.е.н.: 08.06.02 - Підприємництво, менеджмент та маркетинг. – Донецьк: Донецький державний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, 2002. – 20 с.
68. Черчик Л. М. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської

області : передумови розвитку : монографія. Ч. 1 / Л. М. Черчик, О. В. Міщенко, І. В. Єрко. – МОНУ. – Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2014. – 128 с.

69. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії : навч. посібник / І. М. Школа [та ін.]. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 596 с.

70. Шлепакова Т. Л. Осередки народних промислів як об'єкти культурного туризму: оглядова довідка / Т. Л.Шлепакова // Інформаційний центр з питань культури та мистецтва; ДЗ «Національна парламентська бібліотека України». – ДЗК. – Випуск 12/5. – 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/237186>.

71. Шоробура І. Туризм Хмельниччини / І. Шоробура, О. Долинська // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. Збірник наукових праць. – Харків, 2017. – Випуск 25. – С. 69–73.

72. Щепанський Е.В. Науково-методичні засади стимулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону: автореф. дис. к.е.н.: 08.10.01. – К.: Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, 2003. – 17 с.

73. Язіна В. А. Державне регулювання галузі туризму: сутність і шляхи вдосконалення / В. А. Язіна // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Випуск 9. – С. 526–529.

74. Інформація щодо підсумків проведення державної атестації дитячих закладів оздоровлення та відпочинку у 2020. Офіційний сайт Мінсоцполітики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [роціhttps://www.msp.gov.ua/](https://www.msp.gov.ua/).